

М. Дрондиев

Батар
сулары

Азрынчир

Мяс Эфендиев

Баһар сулары

5 пәрде 9 шәкилдә драма

М. Ф. Ахундов адына
Азәрбайҗан Республикасы
ҮҮҮН КИТАПХАНАСЫ

АЗӘРБАЙҖАН ДӨВЛӘТ НӘШРИЯТЫ
Бакы • 1955

ИШТИРАК ЭДЭНЛЭР

А л х а н — колхоз сэдри, алтмыш яшында, аз савадлы.
С э д э ф — онун гызы, ийрми үч яшында, орта тәхсилли.
Т у р а ч — Сэдэфин яхын йолдашы, ийрми ики яшында. Бешинчи синфи гуртарыб.
У р у р — кәңч оғлан. Соңра колхоз сэдри, ийрми едди яшында, али тәхсилли.
Б а л л ы — онун анасы, әлли яшында.
Г а л м а г а л М э д э д — колхозчу, гырх сәккиз яшында.
Н а р ы н к ү л — онун арвады, отуз беш яшында.
Н э ч э ф — бағ бригадири, гырх беш яшында.
Г у л у — һесабдар, гырх едди яшында.
Х а н м у р а д — кәңч колхозчу, ийрми едди яшында.
А л ы к и ш и — гоча колхозчу.
Ш э ф э г — кәңч мүнәндис, ийрми дөрд яшында.
Н и я з — Дөвләт Нәзарәт Назирлийнини ишчиси, ийрми сәккиз яшында.
Колхозчулар, гызлар . . .

БИРИНЧИ ПӘРДӘ

БИРИНЧИ ШӘКИЛ

Колхоз идарәсинин һәйәти. Кичик бағча. Пәрдә ачылдыгда габаг төрәфдән тәләсик кәлән Ханмурад Нәчәфлә гаршылашыр.

Н э ч э ф. Енә һара белә, ай Ханмурад?
Х а н м у р а д. Вачиб ишим вар.
Н э ч э ф. Йохса райондан тәһкимчи гыз-зад кәлиб?
Х а н м у р а д. (ачыглы). Гыз гыздыр, зад нәдир?
Н э ч э ф. Даһа яхшы... Де көрәк һара тәләсирсән?
Х а н м у р а д. Мушдулуға кедирәм...
Н э ч э ф. Кими мушдулуғламаға?
Х а н м у р а д. Ону дейә билмәйчәһәм...
Н э ч э ф. Демәсән, бурахмаячағам.
Х а н м у р а д. Әл чәкмәз ки... Белә Сэдәфи мушдулуғ-ламаға кедирәм... Ди бурах!
Н э ч э ф. Нә олуб? Йохса гәһрәман ады верибләр?
Х а н м у р а д. Верәндә нә олар? Даһа үрәйин нийә гопур?
Н э ч э ф. Доғрудан нә олуб?
Х а н м у р а д. Уғур кәлир!
Н э ч э ф. Кәлир?!
Х а н м у р а д. Галмағал Мәдәд бу саат райондан кәлиб. Дейир «өз көзүмлә көрдүм. Райком катибинин ма-шыныны көзләйрди ки, миниб кәлсин».
Н э ч э ф. Һә... Белә де... Яхшы, бәс сән нийә белә ә-аяға дүшмүсән?
Х а н м у р а д. Нийә дүшмәйим? Киши илә достуг, бир ердә күнләр кецирмишик...

Нәчәф (*бәркдән күләрәк*). «Гырговул башыны сохуб кола, амма гуйруғундан хәбәри йохдур». Йохса дөйрән һеч нә билмирник?

Ханмурад. Нәйи билирсиниз, ә?

Нәчәф. Сәдәфә ашиг олмағны.

Ханмурад. Әввәла, мән ашиг оlanda онларын әһвалатыны билмирдим. Икинчи, ашиг олсам да сөнин кими намәрдлик эләмәрәм: киши әскәрлийә кедән кими арвадыны бошайыб, ғыза элчи көндәрдин. Утанмаз, ядыма дүшәндә аз галырам дишинин отуз икисини дә гарнына долдурам!

Нәчәф. Яхшы, яхшы, өзүндән чыхма!

Ғызларын сәс-күйү, күлүш вә шөн данышығлары әшидилир.

Ханмурад. Аһа, будур, кәлирләр!

Нәчәф. Мушдулугла, мушдулугла! Даһа әлиндән нә кәлир ки...

О, ағыр аддымларла колхоз идәрәсинә кедир. Ханмурад онун ардыча бахараг, нә исә демәк истәйир. Лакин эла бу вахт чийинләриндә кәтмән, дырмыг олан бир дәстә ғыз вә Сәдәф сәс-күйлә сәһнәйә дахил олурылар.

Сәдәф. Даһа бәсдирин, ғызлар! О гәдәр тә'рифләйирсиниз ки, адам утаныр.

Турач. Ханиш эләйирик наз эләмәйәсән! Бура бачын, ғызлар, бу саат зәнк эләйиб, район гәзетинә хәбәр вәрмәк лазымдыр.

Бәнөвшә. Әлбәттә... Зарафатдыр?..

Турач (*ғызлардан биринә*). Күлзар, сән мәгалә язмагад пәркарсан, йүйүр, балача бир шей дүзәлт, телефонла район гәзетинә хәбәр вәр.

Күлзар. Бу саат. (*Идарәйә гачыр.*)

Сәдәф. Лазым дейил, ғызлар...

Турач. Ханиш эләйирик наз эләмәйәсән! (*Ханмурада*) Һә, нә донуб галмысан, көрүрсән?

Ханмурад. Нә олуб?

Турач. Бизим Сәдәф Балакиши оғлуна күч кәлди.

Ханмурад. Нечә йә'ни күч кәлди?

Турач. Ярыша кирдиләр ки, көрәк ким бу күн үч йүз килограм памбыг йығачаг.

Бәнөвшә. Балакиши оғлу ики йүз әллийә чатмамыш, Сәдәф үч йүз вуруб кечди.

Турач. Ғызлар, амма кәдә яманча пәрт олду!

Бәнөвшә. Фиқир вердиниз нечә ғызармышды?

Турач (*Ханмурада*). Һә, бәс нечә! Биз беләйик!

Ханмурад. Афәрин!

Сәдәф. Яхшы, ғызлар, кедин динчәлин. Биз дә Турачла күндәликләри яздыраг.

Бәнөвшә. Кедәк, ғызлар.

Сәдәфлә Турачдан башта һамысы чыхыр вә онларын кетдикчә узаглашан һаһнылары әшидилир.

Сәдәф (*Ханмурада*). Нә олуб, әмиоғлу, көзүмә гәмкин дәйирсән?

Ханмурад. Әксинә, чох шадам. Өзүм дә шад хәбәр кәтирмишәм.

Сәдәф. Доғрудан? Кимә?

Ханмурад. Сәнә!

Сәдәф (*һәйәчан вә севинчлә*). Аһ, әмиоғлу, бир тез де көрүм нә олуб?

Ханмурад. Йох, мушдулугуму вәрмәсэн, демәрәм.

Турач. Яхшы, бир чүт готаазы чораб. Де көрәк нә олуб?

Ханмурад. Сән бир даян. Чорабы нейләйирәм, нәнәм күндә бирини тохуюр.

Сәдәф (*һәйәчанла*). Бир көзәл яйлыг. Тез де көрүм.

Ханмурад. Яйлыг айрылыгдыр. Бир тикмәли көйнәк. Бу шәртлә ки, өз әлинлә тикәсэн...

Сәдәф. Яхшы, ди тез ол!

Ханмурад. Онда дейим... Анчаг, әминәвәси, бир мәсәл вәр дейәрләр: «Тәзә ай чыханда көһнәни доғрайыб, улдуз әдәрләр».

Турач. Ай ғыз, кәл бәри, сән аллаһ, Ханмураддыр да... Енә шитлийи тутуб.

Сәдәф. Йох, даян!

Ханмурад. Ах, әминәвәси! Мән билирәм ки, бу саат сән нәләр кеңирисән. (*Турачы көстәрәрәк.*) Бу нә баша дүшүр?!

Турач. Әй, дүз-әмәлли даныш һа!

Ханмурад. Неч өмүрдө бир адам севмисен?
Турач. Дәрдим гуртармышды! Мән нийэ севирәм?
Өкәр лазымдыр гой мени севсиләр.

Ханмурад. Көрдүн ки, баша дүшмүрсән?
Сэдэф. Эһ, әмиоғлу! Даһа мөндө сәбр галмады.
Ханмурад. Һә, әминәвәси. Демәк, тикмәли көй-
нәк. Өзү дө өз әлиһлә тикилмиш. Мән ону илин әң әзиз
күнләриндә кейәчәйәм. Гочалыб белим бүкүләнә гәләр
сахлачағам.

Сэдэф (күсәрәк). Яхшы, Ханмурад! (Кетмәк истә-
йир).

Ханмурад. Даян, даян. Билирсән, Уғур кәлир!

Кәтмән Сәдәфин әлиһдән дүшүр.

Турач. Доғру дейирсән?

Ханмурад. Бу күн бурда олачаг!

Турач. Сағ ол, Ханмурад. Сахсаған кими һәмишә
хейир хәбәр кәтирир.

Ханмурад. Бура бах эй, сөз тапмырсән?! Сахса-
ған нәдир? Сахсаған...

Турач. Нәдир, сахсаған бәйәм писдир?

Ханмурад. Бәсдир һа!.. (Онун ағзыны әйир.)
«Сахсаған» (Хейли бикәф һалда колхоз идарәсинә йол-
ланыр.)

Сэдэф. Ах, Турач. Көрәсән доғрудур?! Бу беш илдә
мән ону анчаг юхумда көрмәйә бәләр адәт әтгимшәм ки,
инди ашкарда көрәчәймә һеч инана билмирәм.

Турач. Ай Сәдәф, сән аллаһ, бирчә дө көрүм, бир
белә вахт кечәндән сонра сән ону енә дө истәйирсән?

Сэдэф. О нә сөздүр, Турач? Сән ону соруш ки, һеч
бир күн, бир саат яднандан чыхан дөғигә олуб? О кәдәндә
мәним он едди яшым варды. Инди исә ийирми үчә кечир-
рәм. Ики ил көнлүмү онун мәктубларына бағладым.
Ахырда онлардан да әлим үзүлдү. Билирсән ки, дөрд ил
ондан һеч бир хәбәр-әтәр олмады. Мән ону ийини аяғы
дәйән ерләрдән алдым. Һәр ачылан сабаһда, һәр кәлән
баһарда ону көрдүм. Узун гыш кечәләриндә онун хәялы
илә диз-дизә отуруб севинч вә дөрдләримдән данышдым...

Турач. Ай гыз, сән һәмишә белә данышанда мәнним
үрәйим бир төһәр олур...

Сэдэф. Эһ, Турач! Бу беш илдә әкдийим һәр пам-
быг колу, дәрдийим һәр сүнбүл онун ады илә бағлы олуб.

Турач. Валлаһ, сәндә бөйүк һөвсәлә вар. Йохса
беш ил зарафатдыр...

Сэдэф. Мүһарибәйә кетдийи күн мән она, бах, о
сөйүдүн алтында раст кәлдим. Атынын башыны чәкиб
даянды. Биз хейли вахт һеч нә даныша билмәдик. Ахыр-
да о деди ки, «Сағ ол, Сәдәф, мәнни унутма!» Сонралар мән
онун бу сөзләрини күндә йүз дөфә өз-өзүмә тәқрар әдир-
дим: «Мәнни унутма».

Турач. Сән икяд гызсан, Сәдәф.

Нарынкүл (сәһнә архасындан). Мән мүхбир-
зад танымарам! Анд олсун аллаһа, адамын шырымыны
чәкиб чыхардарам!

Галмағал Мәдәд (әлиһдә гәзет Нарынкүлүн
ардынча сәһнәйә дахил олу). Яхшы, бу бойда кәнддә
биздән савай адам тапмадыныз гәзетә вурасыныз?

Нарынкүл. Йохса бизи үзүйола көрмүсүнүз? Вал-
лаһ, о Күлзәрдә-нәди, она бир кәлиш кәләрәм ки, бабасы
дәли Ханкишинин тоу ядына дүшөр! Бу да сөздүр?

Турач. Ай Нарынкүл бачы, гышгырма көрәк, ахы
нә олуб?

Нарынкүл. Гышгырарам, һәлә бир аз да о яна
кәдәрәм. Башыныза адам гәһәт иди?

Мәдәд. Көзүңүз әлә бизи көрмүшдү?

Турач. Кәнддә сиздән аз әмәккүн алан йохдур.
Мәдәд әми!

Нарынкүл (әлиһи көстәри). Бах, бурдан кәлиб,
бурдан да чыхыр. Азды өзүмүзә, халга нә дөхли вар!

Мәдәд. Балам, аз олчаг кәлиб сиздән ки черәк-зад
истәмирик...

Нарынкүл. Қолхоздур, сәнин әмрин ики йүз күн
алмагла ашыр, мәнимки дө йүз күнлә...

Турач. Бәс халгын, дөвләтин хейри?!
Мәдәд. Яхшы, инди ки беләдир, бәс о бириләрини
нийә язмырсыныз, һә?

Турач. Мәсәлән, кими?

Алхан дайм, Нәһәф, һесабадр Гулу, Сәдәф, Ханмурад идарәдән
чыхарлар.

Мәдэд. Кими? Одей, бах, о гочағы! *(Нәчафи көс-тарир.)* Бүтүн бағлары виран элэйиб. Өзү дә адыны гоюб бағ бригадири...

Нарынкүл. Беш илдир һавайы эмәккүн алыр! Мәдэд. Она керә ки, кириб садрин ғылығына! Нарынкүл. Ортада ейиб, ғырагда кәзир. Дейән-дә биз олуруг пис...

Алхан. Нә олуб, ай Мәдэд, нәди енә әр-арвад кәндә көтүрмүсүнүз башыныза?

Мәдэд. Нә олачаг, мүфтәхорлары орда гоюб, гәзәтә бизи вурурлар.

Алхан. Бир илдә йүз эмәккүн аланда, әлбәттә, гәзәтә вурарлар. Ишләмирсиниз!

Мәдэд. Йохса ки, ишләдийимизи чох дүзкүн һаг-һесаба элэйирләр!

Алхан. Қим дүз һесаба эләмир? Нә гәдәр ки, мән сағам, бир нәфәрин һагына да кәм бахылмаз!

Мәдэд. Сәнин элә чох хәбәрин олу! Йүз дәфә кәлиб сәнә демишәм ки, һесабадр Гулу бизим күнүмүзү дүз һесабламыр. Дейирсән о элә адам дейил; чүнки нәдән: сәни көрәндә дөрдгәт олу. Бәли-бәли дейир... Сән дә ки...

Гулу. Йолдаш сәдр, хәиш эдирәм мәнә ичазә верәсән, буну мәһкәмәйә верим. Мән белә тәһгирләрә дөзә билмәрәм. Бу, бәһтандыр! Мән он ики ил коммунохозда баш мүһасиб олмушам! Амма бир дәфә белә сөз эшитмә-мишәм!

Мәдэд. Әкәр сән дүз-әмәлли адамсан, нийә о бой-да бухалтерлийи бурахыб, кәлиб колхоздә һесабадр олмушсан, һә?

Нарынкүл *(Алхан кишидән чәкинә-чәкинә)*. Ахы колхоздә даш-баш вар.

Алхан *(Нарынкүл)*. Сәсини кәс! Йүз дәфә демишәм әрин данышанда сән дә бөйүрдәй ат салма! *(Нарынкүл керә чәкилиб ағыны яшмайыр.)* Сөзлә иш олмаз. Мәнә бир сүбүт вер, көр атасыны далына шәләлэйирәм, йохса йох!

Мәдэд. Сүбүт? Сүбүту һардан алым? Мән кәмсавад, сән кәмсавад, һаг-һесабадан нә сәнин башын чыхыр, нә дә мәним...

Нәчаф. Мәрифәтли даныш, ә! Бәс нә чүр һаг-һесабадан башы чыхмыр ки, он едди илдир сәдрлик эдир? Яхшы дейибләр ки, инсан нәмәкбәһарамдыр. Балам, чындырындан чин үркүрдү. Алхан сәни кәтириб адам эләди. ағыны чөрәйә чатдырды. Инди башламысан...

Һесабадр *(Нәчаф)*. Ай чаным, она нә баш гошурсан? Дейир, «Гарғанын мин бир ики оюну вар бир гозуу башында». Бу күй-кәләкдән мәгсәд олур ки, һеч кәс Мәдәдә динмәсин. Ады олсун колхозчу, амма өзү сәһәрдән ахшамачан өз хүсуси тәсәрруфатында ишләсин. Вәссалам!

Мәдэд. «Кечәл бахды күзкүйә, адын гойду өзкәйә».

Нарынкүл. Балам, бу сән Нәчаф дейилсән ки һа, адыны гоймусан бағ бригадири, амма өзүн сәһәрдән ахшамачан базарларда мейвә сатырсан?!

Алхан *(Нарынкүл)*. Лә'нәт сәнә, шейтан! Енә башладың?

Нарынкүл *(чәкинә-чәкинә)*. Ай Алхан дайы, нейләйим ахы. Диниб-данышанда ачығын тутур. Динмәйәндә дә адам галыр ғырыла-ғырыла. Тикан ғырмаг лазымдыр, кәрәк бизимки кетсин. Ғышда мешәдән одун дашымаг лазымдыр, кәрәк бизимки кетсин, элә ки, алма дәрмәк лазым олду, Нәчафин гоһумлары, яғ чалхамаг лазым олду, Гулунун гоһумлары... Дәйирманда дурмаг лазым олду...

Алхан. Қолхозда яхшы-пис иш йохдур! Һамысы бирдир. Бура бах, дәйирманда сәнин әрин дурса, нәһрәни дә сән чалхасан онда яхшы олар?

Мәдэд. Хейр. Дедийимиз одур ки, бу дәфә кол ғырмағ мән келәндә, о бири дәфә дә Вәли кетсин.

Алхан. Адә, нә вахтачан көзү өз габағыныза эшә-чәксиниз? Нә вахт адам олачагсыныз? Балам, нә «мән», «сән»-базлыгдыр. Аз галыб кедәк коммунизмә чатаг, һәлә-тәзәдән башламысыныз «нийә филанкәс алма йығды, мән кол ғырдым!». Филанкәс пәсидр, сән яхшы ол! Чәмаатын хейринә хәяңәт эләмә, онда һәр шей өз йолуна дүшәр! Гой йүз адамын бири пис олсун. Бир күпә яға бир дамчы су һеч нә эләмәз!

Мәдэд. Элә белә дейә-дейә бунлары чыхармысан бизим башымыза! Илан кими габыг гоян мән, амма һамы-дан чох эмәккүн алан Нәчәф!

Гул у. Демагоглугла иш олмаз, йолдаш Мәдэд! Һәр кәсин өз ери вар.

Машын сәси кәлир. Чамаат бахыр. Уғур әлиндә йол чамадань кәлир.

Сәсләр. Уғур!.. Уғур кәлир...

Уғур. Хош көрдүк сизи!

Сәсләр. Хош кәлдин, Уғур!

Алхан (ону гучаглайыр). Ай һәмнишә сән кәләсэн! Һәмнишә сән кәләсэн!

Уғур һамы илә көрүшүр.

Уғур — Хош көрдүк, Сәдәф!

Сәдәф (пычылты илә). Уғур...

Алхан. Адә, йүйүр, Баллы арвады мушдулугла!

Ханмурад. Будур, өзү кәлир!

Алхан. Даянын, ушаглар. Һеч кәс динмәсин. Көрәк таныячаг?

Һамы вә Уғур сүкт ичиндә даянрлар.

Баллы (дахил олуб тәччүблә адамлара бахыр). Нә олуб, нийә белә бой-боя верибсиз? (Уғур һәйчан ичиндә күлүмсәйир. Баллы көзүнү адамлара кәздирәрәк, бирдән Уғуру көрүр.) Бисмиллаһ, бала!

Уғур. Ана!

Баллы. Оғул!

Ана-оғул гучаглашырлар. Сәдәфин көзүндә севинч яшлары парлайыр.

Пәрдә.

ИКИНЧИ ШӘКИЛ

Алхан дайнын эви. Арха тәрәфдәки пәнчәрәлдән кәнд бағлары үзәринад ашман күнәшинин сон шығы көрүнүр. Пәрдә ачыландя сәһнә архасындан гызларын күлүш сәсләри эшидилир.

Сәдәф (сәһнә архасындан). Бир даянын, гызлар, керсини охуорам...

Сәс. Яхшы, оху!

Сәдәф (сәһнә архасындан). «Беләликлә, ики илдән сонра бизим тарламызын дөрд бир тәрәфи яшыл сөйүдлүк олачаг... Ағачларын диби илә дуру су ахачаг! О заман бизим тәнәффүс фасиләләримиз даһа да фәрәһли кечәчәк...»

Турач (сәһнә архасындан). Һә, инди яхшы гурта-рыр...

Сәдәф (сәһнә архасындан). Онда Күлзар, ал, сән де, язсын... Мән даһа йорулмушам...

Турач (сәһнә архасындан). Билирик, о нечә йорулмагдыр! Яр кәлән йоллар...

Сәдәф (сәһнә архасындан). Яхшы, Турач, шулуг-луг салма. Гой язсын. (О, фәрәһли бир майны зүмзүмә эдә-эдә сәһнәйә дахил олур. Бир аз даянын пәнчәрәдән көрүнә узаглара бахыр, үзүндә хош бир тәбәссүм заһир олур. Чеврилиб долабдан балача бир боғча чыхарыб ачыр, орада чүрбәчүр көйнәк, чораб вә әл яйлыглары көрүнүр. Гыз зүмзүмә эдә-эдә онлары бир-бир көтүрүб бахыр.)

Турач (әлиндә қағыз кәлир). Сәдәф, бу ше'ри дә бурахырыг?

Сәдәф башы илә тәсдиг эдир.

Турач (шейләри көрәрәк). Ай гыз, бунлар нәди? Сәдәф. Бунлар мәнним юхусуз кечәләримнин яди-карыдыр, Турач!

Турач. Демәк, өзүнә әл алтындан чеһиз дүзәлдир-мишән. Батмыш көр нечә дә гәшәнк нахышлар вуруб!..

Сәдәф. Әһ, Турач... О нахышларын һәр бириндә бизим севкимизин бир нағьылы тохунуб!

Турач. Баша дүшүрәм. Иә'ни бунлары онун фикри илә тохумусан дә?

Сэдэф. Эладир. Бунларын һәр илмәсини атанда хяялмдан мин фикир кәлиб кечирди, дейирдин көрәсән о инди һардадыр? Биз бир дө көрүшчәйикми?

Турач. Яхшы, яхшы. Инди үрәйин буза дөнүб я йох?

Сэдэф. Ах, Турач! Мән инди о гәдәр хошбәхтәм ки!.. Элә бил көнлүм көзәкөрүнемәз гушларын маһныси илә долу бир баһардыр!

Турач. Эй, ай Сэдэф, о китаблары о гәдәр охуму-сан ки, данышығын да чашыб. Гуш-зад нәди? Бирчә де көрүм хәлвәтә салыб һеч бир данышыб эләдиннәз я йох?

Сэдэф (*жүләрәк*). Даһа хәлвәтә нә үчүн? Йох. Дүнәндән көрүшмәмишик. Баллы хала гапыдан чөлә бу-рахмыр.

Турач. Нейләсин. Анадыр. Беш ил сәнә зарафат кәлир?

Сэдэф. Аһ, бу беш ил. Инди о күнләр мәнә бир юху кими кәлир. Дейирәм көрәсән мән онун айрылыгына һечә дөзмүшәм? Дүнәндән бәри һәр дәгигәм бир ил кечир.

Алхан (*дахил олу*). Һә, гызлар, нә вар, енә су-чүлүтү кими бир-бириниздән айрылмырсыныз?

Сэдэф. Ата, һеч билирсән бу күн нә гәдәр иш көр-мүшүк?

Турач. Тәкчә Сэдэф ики йүз әлли кило памбыг йығыб!

Сэдэф. Инди дә дивар гәзетинин нөвбәти нөмрә-сини чыхарырыг.

Алхан. Бу дәфә кимә чәкирсиниз?

Турач. Гәзет чыхандан сонра биләрсиниз, редак-сиянын сиррини дейә билмәрик.

Алхан (*жулур*). Валлаһ, яманча гызларсыныз! Сиздән горхмаг лазымдыр. Язын! Тәнбәлләри биабыр эдин! О Нәчәфин өзүнә дә бир мөһкәм чәкин. Дүнән Мәдәд доғру дейирди.

Сэдэф. Өзүн эләйирсән, ата!

Алхан. Бу нә сөздүр, гызым? Мән, она дейирәм пис ишлә?!

Сэдэф. Нә үчүн Нәчәфи чыхарыб, еринә башга бир адам гоймурсунуз?

Алхан. Чыхартмаг олмур, гызым, элдир, обадыр, адамын үзүндән кәлир.

Сэдэф. Ай ата, ахы бу сәнин өз хусуси ишин де-йил ки. Бу, чамаат ишидыр!

Гапы дөйүлүр, Сэдэф йүйүрүб ачыр. Уғур дахил олу, Сэдэфжә Турач о бири отаға гачырлар.

Уғур. Салам.

Алхан. Ай әләйкәссалам!

Уғур. Машаллаһ, күзәл эвләр тикдирмисән.

Алхан. Баллы арвад үчүн тикдиймиз һечә?

Уғур. О да күзәлди. Көрөндә лап мәттәл галдым.

Ахы мән анамы балача бир дахмада гоюб кетмишдим. (*Әйләшәрәк*). Арвада о гәдәр һөрмәт эләмисиниз ки, һеч билмирәм сизә һечә тәшәккүр эдим.

Алхан. Тәшәккүрү-зады гатла, гоё чибинә. Бирчә ондан даныш көрүм кәнди, колхоз нәчә көрүсән? Сән кедәндән бәри бир дәйишиклик вар я йох?

Уғур (*фикирли*). Әлбәттә, дәйишиклик чохдур. Тәзә эвләр тикилиб, кәндә су чыхарылыб. Колхоз варланыб, эвләрдә радио охуор. Бунларын һамысы яхшыдыр. Ан-чәг...(*Гыса пауза, Алхан чубугуну чыхарыб долдурур*.) Һәлә аздыр!

Пауза. Алхан тәччүблә она бахыр.

Алхан. Бәс сән нә истәйирдин? Алы кишинин ил он ики ай арпа чөрәйи емәкдән дишинин диби яра олар-ды. Инди сарыбугданы йыгмаға ер тапмыр... Галмағал Мәдәдин чындырындан чин үркәрди, инди тойда-байрам-да кейинби мәчлисә чыханда, дейирсән көрәсән һансы һампадыр. Пәри оғлу Ханмуралдын атасы ил он ики ай бир чырыг човустанда оларды. Амма инди оғлу шәһәрдән никил чарпайылар кәтирдир...

Уғур. Бунлар һамысы чох яхшыдыр. Лакин гаршы-мызда ачылан үфүгләр о гәдәр кениш, арзуларымыз о гәдәр бөйүкдүр ки...

Алхан (*сөзүнү кәсир*). Ахы бирчә мәни баша сал көрүм, бәс сән нә истәйирдин?!

Гыса пауза.

Уғур. Мән истәрдим ки, Галмагал Мәдәд ялныз тойда-байрамда дейил, һәмишә яхшы кейинсин! Онуң бир дәст әвәзинә он дәст костюму олсун! Ханмурадын шәһәр-дән кәтирдийи чарпайыларда тәкчә райондан кәлән тәһкимчиләр дейил, онун анасы Пәри дә ятсын! Әвләр план-ла тикилсин. Әйрү-үйрү, дар даланлар әвәзинә кәнарлар-рында алма ағачлары әкилмиш кениш асфалт күчәләр олсун!

Мән истәрдим ки, электрик ялныз кәндләримизә ишыг дейил, тарлаларымыза су версин, тахыл дөйсүн, йүк да-шысын! Мән истәрдим ки, колхозун о гәдәр дөвләти олсун ки, мәним амам Баллы арвадын өз гапысында хүсуси инәк сахламаға әһтияч олмасын.

А л х а н. Дөвләт, дөвләт! Чаным, сән дөвләт нәйә дейирсән ки, колхозчунун бу илинин тахылы о бири илә галыр!

Уғур. Мән дөвләт она дейирәм ки, гызыл зәмиләр-дәря кими далға вуруб һәяты өз ағушуна алсын! Колхоз амбарына о гәдәр сарыбуғда ахсын ки, онун габағында һеч бир әһтияч дуруш вериб даяна билмәсин! Бах, бу заман һәйәтјаны тәсәррүфат да, гызыл инәк дә Баллы ар-вад үчүн артыг йүкдән башга бир шей олмаяч!

А л х а н. Дейәсән сән коммунизмдән данышырсан?

Уғур. Йох, мән сосялизмдән данышырам. Мән элә бир дөврдән данышырам ки, онунла коммунизм арасында бирчә аддым мөсафә олсун! (Пауза.) Бунун үчүнсә ики шей лазымдыр: йүксәк мәһсул, йүксәк мәдәнийәт!

А л х а н (фикирли өз-өзүнә). Йүксәк мәһсул, йүксәк мәдәнийәт... (Уғура.) Сөнчә, биз орта һесабла һәр һек-тардан нә гәдәр памбыг көтүрмәлийик?

Уғур. Йүз сентнер!..

А л х а н. Йүз сентнер көтүрәнә һөкүмәт гәһрәман ады верир, дөшүнә гызыл медал тахыр...

Уғур. Бәли, һамы гәһрәман олмалыдыр! Икинчи йол йохдур! (Пауза.) Сән элә күман әдирсән ки, биз йүз сентнердә даяначагыг!

Пауза.

А л х а н (яваш сәслә). Сән һаглысан, (пауза, әлини масая чырпараг) йохдур, йох! Гартал кими йүксәлмәк,

көйләри чөвлан эләмәк, фәләкә гәдәр галхмаг истәйирсән! Анчак нә әдәсән ки, ганады гырыг гуш кими чырпыныб, ериндә галырсан! (Пауза. Кәркин өз әсәби һаллар ке-чирилир.) Савадим әздыр, баша дүш! Элмин йохдур! Нечә дәфә бу чамаата демишәм, даһа мәним вахтым ке-чиб, гочалмышам. Кәлин бу элмли оғланлардан бирини кечирдәк сәдрлийә. Сөзүмә бахмырлар ки, бахмырлар.

Уғур (зарафатла). Нә үчүн дә бахсынлар? Биз сәни һалә тәзәдән чаванлашдырачагыг. Даян бир...

А л х а н. Эһ, гарташоғлу... дейир, гарталар бир-күн чәм олуб гоча гарталы өзләринә ассагал сечдиләр. Гоча гартал да онлар үчүн нә ки лазымды, әтди. Көрпәлә-ринә исти чейран ганы ичиртди. Дәлиләринә йол кәстәр-ди. Күнләрин бириндә узағлары сөйр әдиб гайыдан чаван бир гартал гоча гартала деди: «Нийә сән бизи бу дар гая-лыға сыхышдырыб дурмусан? Неч билирсәними дүняда нечә кениш ерләр, әзәмәтли гаялар вар?». О заман гоча гартал аһ чәкиб гушлары чағырды: «Әвизләрим, — деди, — мән даһа гочалмышам. Көзләрим яхшы көрмүр. Өзү-нүзә айры бир башчы сечин». Гушлар сәс-сәсә вериб: «Биз сәнсиз долана билмәрик!» дедиләр. Дүня көрмүш гоча гартал: «Йох, сәһв әдирсиниз, — деди, — бах, бу чаван гарталы өзүнүзә башбилән сечин. Инди онун ганадла-ры мөнимкиндән гүввәтлидир. Онуң көзләри даһа да узағлары көрүр». Гушлар фикирләшдиләр, сонра аһ чә-киб гоча гарталын сөзүңг тәсдиг әтдиләр. (Фикирли, пауза.) Яхшы, сәнин фикрин нәдир? Кәнддә галачагсан, йохса?

Уғур. Бәли, колхозда ишләйчәйәм.

А л х а н. Қолхозда нә иш көрәчәксән?

Уғур. Һәр нә версән. (Күлмәсәйәрәк.) Ахы мән бағбанам.

А л х а н. Һейләдир, о вахт сән Кировабатда, кәрәк ки, бағчылыг охурудун?

Уғур. Бәли, кәнд тәсәррүфат институтунун бағчы-лыг шөбәсиндә охурудум. Тәәссүф ки, муһарибә имкан вермәди гуртарам. Дөрдүнчү курсдан ордуя алындыг.

А л х а н (фикирли). Бунун әйби йохдур. (Телефон зәнки. Дәстәйи көтүрүр.) Бәли, салам, йолдаш кәтиб. Кефин яхшы оҗсун. Гардан данышырсан? Бизим идарә-

дэн? Бу саат кәлирәм. (*Дәстәйи асыр. Уғура.*) Райком катиби кәлиб. Сән отур, мән бир идарәйә дәйим, кәләрәм, бир әмәлли-башлы сәһбат эдәрик. Сәнинлә ишим вар. Әлимә яхшы дүшмүсән. (*О бири отаға.*) Ай гызым, чайдан-залдан һазырла! (*Чыхыри.*)

Сәдәфлә Турач о бири отагдан йүрүрәк кәлирләр.

Турач. Валлаһ, әмиоғлу, Сәдәфин яманча бәхти вар. Сәһәрдән дейир «Нә олайды, бирчә атамы идарәйә чағарайдылар!»

Сәдәф. Бәсдир һа, Турач, бах күсәрәм. Уғур да элә биләр доғру дейирсән.

Турач. Нә олсун, ай гыз, тәбиәтин ганунудур дә...

Уғур. Әмигызы, мән кәдәндә сән бир утанчаг ушаг идин, бу дәчәллий һардан өйрәндин?

Турач. Бәс сән билмирсән ки, дүняда һәр шей дәйишир?

Уғур. Оһо! Сән фәлсәфәйә кечдин, әмигызы!

Турач. Бәс нечә! Сәдәф дейир ки, инди көрдүйүмүз гая бир санийә әввәл көрдүйүмүз дейил. Амма, бура бах, әмиоғлу, бирчә шей һеч вахт дәйишмәз! Әжәр билдин о нәдир? (*Сәдәфә көз вурур.*)

Уғур (*фикирләшир*). О нә ола биләр?

Турач. Һә, тап көрәк дә! (*Сәдәфә көз вурур.*)

Уғур. Ахы һеч бир заман дәйишмәйән нәдир?

Турач. Севки! Билдин? Ай мәним дүнялары кәзиб кәлән әмиоғлум! Дағ-даш дәйишәр, амма севки дәйишмәз!

Уғур. Белә де...

Турач. Нәди? Йохса сән буна шүбһә эдирсән?

Уғур. Шүбһә әтирәм, анчаг билмәк истәйирәм сән буну һардан билирсән, китабларда охумусан, йохса...

Турач. Китаб нәдир? Китабда язылан севкиләрин ахыры әйзән дава-шава олур. Мән буну һәятда, тәчрүбәдә көрмүшәм!

Уғур. Оһо! Тәчрүбәдә...

Турач. Бәс нечә! Бирдән элә биләрсән өз тәчрүбәдә һа! Йох, айры адамда көрмүшәм. (*Сәдәфә ишарә эдир.*) Әһ, әмиоғлу, нәйләйәк, тәбиәтин ганунудур дә...

(*Бир сәс эшидир кими.*) Яғ дашыр? Бу саат! (*О бири отаға гачыр.*)

Уғур. Сән нә гәдәр көзәл гыз олмусан, Сәдәф! Һеч мәни хатырлайырдын?

Сәдәф. О күнләри ядыма салма, Уғур. Сән о дола-йы йолу бурулуб, көздән итән дәгигәдән мәним интизар долу, сәксәкәли күнләрим башлады. Һәр кәси көрүрдүм, элә билирдим сәндән данышачаг. Кефиз бир адама раст кәләндә үрәйим тырылыб, аяғмын алтына дүшүрдү. Дейирдәм бәс, аллаһ әләмәмиш, сәндән бир лис хәбәр вар. (*Пауза.*) Мәним үчүн ән эзәблы дәгигәләр — почталйону көзләдийим заманлар олурду. О кәлмәйәндә сәбрим кәсилирди. Кәләндә дә үрәк әләйиб, сәндән кағыз олуб-олмадығыны соруша билмирдим. Аһ, о күнләр... Сәнә нә олду, Уғур?

Уғур (*сон дәрәчә тутуин*). Һеч нә, Сәдәф...

Сәдәф. О күнләри хатырламаг сәнин үчүн дә ағырдыр, элә дейилми?

Уғур. Эләдир, Сәдәф...

Сәдәф. Эйби йохдур. Әһ, Уғур. Биз кәрәк о гәдәр хошбәхт олаг ки, о күнләрин һейфи чыхысын. (*Йүйүрүб Уғур үчүн тикдийи шейләри кәтирир.*) Бунлар мәним сәнә ән гиймәтли һәдийәмдир; чүнки бунлары тикә-тикә мән сәни дүшүнмүшәм... (*Шейләри гәзетә бүкмәк истәйир.*)

Уғур (*һәйчанла онун әлиндән тутур*). Даян, Сәдәф!

Сәдәф. Нә олуб, йохса Баллы халадан горхурсан? Нараһат олма, о мәни сәндән чох истәйир. (*Шейләри бүкур.*)

Уғур. Инди мән сәндән һәдийә гәбул әтмәйә һағлы дейиләм, Сәдәф!

Сәдәф (*шейләр әлиндә олдуғу һалда*). Сән нә данышырсан, Уғур? Нийә һағлы дейилсән?

Уғур. Она көрә ки...

Сәдәф (*вахимә илә*). Йохса, мәнән бир сөз-зад әшитмисән?

Уғур. Сәндән яхшылыгдан башга һеч нә әшитмәмишәм. Сән дүнянын ән нәчиб гызысан! Лакин мән...

Сәдәф. Сән мәни горхудурсан, Уғур!

Уғур. Мән башга бир гыза сөз вермишәм...
Сәдәф (рәнки ағарыр). Сән нә ағыр зарафат эләйирсән, Уғур?!

Уғур. Мән зарафат эләмирәм, Сәдәф! (Сәдәфин элиндәки шейләр дүшүб столун үстүнә дағылыр. Каркин вә ғыса ауза.) Мәни бағышла, Сәдәф. Заман, шәраит элә кәтирди ки...

Сәдәф (тагәтсиз). Лазым дейил. Неч нә лазым дейил!

Уғур. Ичазә вер, мән өз һәрәкәтими изаһ эдим...

Сәдәф. Зәһмәт чәкмә, Уғур, биз бир-биримизи изаһатла севмәмишдик ки, инди дә...

Уғур. Ахы сән беш ил отуруб мәни көзләмисән.

Сәдәф (аяг үстә күчлә даянараг). Эйби йохдур. Мән буна тәәссүф этмирәм!

Уғур. Тәшәккүр эдирәм. Биз бундан сонра бир-биримизи ән сәмими бир дост кими севәчәйик, элә дейилми?

Сәдәф (күчлә). Эләдир...

Уғур. О кечән күнләр исә гой бизим кәләчәк һаятымызын әзиз бир хатирәси олсун. (Пауза.) Сағ ол, Сәдәф...

Уғур чыкыр. Сәдәф онун ардынча гапья доғру бир-ики аддым атыр. Сонра гайыдыб ләракәндә һалда столун үстүнә төкүлән шейләре бахыр вә бирдән һөнкүртү илә ағлайыр.

П э р д а.

ИКИНЧИ ПӘРДӘ

ҮЧҮНЧҮ ШӘКИЛ

Уғурун әви. Сада, тәмиз гонаг отагы. Пәрдә ачыланда Уғур телефонда райком катиби илә данышыр.

Уғур. Сиз неч бир шейдән нараһат олмайын, йолдаш катиб. Нәр һектардан 35 сентнер бугда, эли сентнер памбыг! Бу бизим гәти сөзүмүздүр. Бәли! Мәдәнийәт сарайынын мәсәләсини сабаһ мұзакирә эдәчәйик. Мүһәндис дүнән кәлмәлийди, билмирәм нийә ләнкиди? Бир чаван гыздыр... Мәним нишанлымдыр. (Күлүр.) Тоюмузу мәдәнийәт сарайыны тикиб гуртарандан сонра... Ады Шәфәгдир. Чох сағ олун. Һәләлик. (Дәстәйе асыр.)

Турач ачыглы һалда дахил оларат, элиндәки гәзетләри столун үстүнә гоюр.

Уғур (фикирли). Белә-белә ишләр, әмигызы.

Турач (кетмәк истәйир). Хәниш эдирәм мәнимлә данышмаясан.

Уғур. Бир даян көрүм.

Турач. Бурах...

Уғур. Де көрүм мөндән нийә күсмүсән?

Турач. Мән сәнин кими вичдансыз адамла данышмаг истәмирәм.

Уғур (һейрәтлә). Вичдансыз?!

Турач. Бәли, вичдансыз! Вичданын олсайды белә иш тутмаздын!

Уғур. Ахы мән нейләмишәм?

Т у р а ч. Даһа бундан артыг нэ эдэхэксэн? О көзэл-ликдэ гыз беш ил отуруб сэнин йолуну көзлэйиб, сэн дэ кэлиб белэ элэйирсэн? Инди о, чамаатын үзүнэ нечэ бах-сын?

Уғур (тутгун). Бу бизим хүсуси ишимиздир, эми-гызы, бунун чамаата нэ дэхли вар?

Т у р а ч. Нечэ нэ дэхли вар? Һамы билирди ки, о сэни көзлэйир. Инди ки, көнлүн тутмамышды, нийэ эл ичиндэ хар элэйирдин? Яланчы!

Уғур. Бу чох ағыр иттиһамдыр, эмигызы. Мән ялан-чы дейилэм вэ яланчы адамлары да инсан һесап этмирәм!

Т у р а ч. Яланчы олмасайдын демээдин ки, (ону ям-сылайыр) «сани сеvirәм».

Уғур. О заман биз чох кәнч идик, эмигызы. Бизим о вахткы дуйгуларымыз һятын фыртыналарындан бихә-бәр олан көрпә ушаг төбәссүмү кими иди...

Т у р а ч. Бәс сонра нэ олду? Йохса чийнинэ пағон вурандан сонра өзүнү бизэ ярашдырмадын?!

Уғур. Ах, сән нэ ямансан, эмигызы!..

Т у р а ч. Бәс нечэ. Ону еринэ мән олайдым, көрәрд-дин сәнэ нэ эләрдим! Бу да сөздүр?..

Уғур. Эмигызы, бирчә кал отур. Сәнэ данышым. Көр ки, инсанын һиссләри нэ кими тә'сирләр алтында дэйишиллир. Ахы дүнән сән өзүн дейирдин ки, һәр шей дэйишир...

Т у р а ч. Мән дашы, гаяны дейирдим, садагәти, вәфа-ны демирдим.

Уғур. Бирчә гулаг ас...

Т у р а ч. Лазым дейил. (Ачыгы һалда чыхыр.)

Баллы (дахил олу). Бала, бу нэ ишди сән тут-мусан?

Уғур. Нэ олуб, ай ана?

Баллы. Башына иш гәһәт иди, кәрәк Алханын ери-нэ кетәйдин? Бәйәм биз һәмишә сәдрликлә чәрәк емиш-дик?

Уғур. Мән сәдр олмаг фикриндә дейилдим, ана, чамаат мәсләһәт көрдү.

Баллы. Чох да чамаат мәсләһәт көрдү, сән нийә бойнуна көтүрдүн?

Уғур. Мән чамаатын сөзүндән чыха билмээдим, ана! Биздә азыг чохлауға табедир.

Баллы. Һәр һалда яхшы иш тутмамысан, бала. Биз Алханла дәдә-баба достуог. Дуз-чәрәк кәсмишик.

Пауза.

Уғур. Ай ана, мәни сәдр сечмәк үчүн чамааты кечә-күндүз дилә тутан элә Алхан өзү олмадымы? Көрмә-динми нечә дәфә бура кәлди?

Баллы. Кечиб. Аллаһ хейир версин. Анчаг һазыр-лаш, гызы кәтирәк. Көзләдйи бәсдир.

Уғур. Бу мүмкүн дейил, ана!

Баллы. Нечә мүмкүн дейил, бала? Сән нэ даны-шырсан?

Уғур. Мәним нишанлым вар, ана.

Баллы. Кимдир нишанлын, оғул?

Уғур. Кәләр, көрәрсән.

Баллы. Сизи ким нишанлайыб, оғул?

Уғур. Мүһарибә, ана! Бизи Бөйүк Вәтән мүһарибә-синин дәһшәтли күнләри нишанлайыб!

Баллы. Ағлыны башына йығ, бала!

Уғур. Даһа бу барәдә данышмаг артыгдыр, ана. Мән Сәдәфин өзү илә дә данышмышам.

Баллы. Сәнә дедим ки, ағлыны башына йығ! Әкәр Алханын гызы бу эвдә кәлин олмаса, мән сәнә оғул демә-йәчәйәм! Билдинми? Мән һачы Аллаһяр гызы Баллыям! Бизим чамаат ичиндә бир сөзүмүз ики олмайыб! (Һапы дөйүлүр.)

Баллы. Кәл!

Нәчәф (әлиндә өртүлү бир габ дахил олу). Салам, Баллы, буну бошалт, габы вер.

Баллы. Бу нәди белә?

Нәчәф. Геч әши, элә бир шей дейил. Бир аз балдыр.

Баллы. Колхоз ки, балы һәлә кәсмәйиб, бу һар-дандыр?

Нәчәф. Әй, ай Баллы, чох да кәсмәйиб. Өзүм бир аз кәсиб кәтирдим, Уғур сәһәр-сәһәр чайла есин.

Баллы. Уғур бурда олмаянда һеч билмирдин дүняда Баллы адлы адам вар я йох... Инди нә олуб чанынан чыхмысан? Колхоз сәдри олуб, она көрә?

Нәчәф. Мәни кәдәнин янында утандырма, ай Баллы! Мүһарибәйди... Башымызы гашымаға мачал йох иди...

Баллы (стол үстүндәки өртүлү габа ишарә илә). Ону да көтүр, элә кет ки, бир дә буралара аяғын дәймәспи! Мәним эвимдә һарам тикә кәсилмәйиб!

Нәчәф. Әши, нә һарамбазлыгыдыр! Колхозун малы һарам нийә олуыр? Сәдримиз дейил...

Баллы (гәги вә амансыз). Тагсыр Алхандадыр, сәнин башына бир күллә вурмаг әвәзинә чамаатын малыны көтүрүб сәнә тапшырыб...

Нәчәф. Бу да бизим адамлыгымыз!.. Мән бойда адам әлимдә шей кәтирирәм...

Баллы. Дедим ки, көтүр, чых! (Нәчәф габы да көтүрүб чыхыр. Пауза.) Оғул, лап бу күн көтүр о дедиһинн гыза яз ки, кәлмәсин! Билдинми?

Уғур кәскин дахили эзәб кечирир. Байырда машын сәсп. Йол палтарында олан Шәфәг, онун чамаданыны көтүрмүш шоферлә дахил олуыр.

Уғур. Шәфәг!

Шәфәг. Салам, Уғур. (Сонра һәйәчанлы вә утанчаг һалда аная бахыр. Лакин анянын союг вә шүбһәли нәзәрләри алтында өзүнү итирир.) Салам, ана... (Уғура.) Йәгин ки, сәнин анандыр...

Уғур. Мәним анамдыр, Шәфәг! (Анасына горху вә һәйәчан ичиндә.) Бу, индичә һаггында данышдығымыз гыздыр, ана...

Баллы (союг бир әзәмәтлә). Хош кәлмисән, әзиз оһаг! (Чыхыр, Шәфәг тутуларак онун ардынча бахыр.)

Шофер. Мәни бағышлайын.

Уғур. Отурун, чөрәк-зад ейиб кедәрсиниз.

Шофер. Чох сағ олуң. Тәләсирәм.

Чыхыр. Анянын ону союг гаршыламасындан һәлә дә өзүнә кәлмәйән Шәфәг фикрилли һалда сачларыны дүзәлдир.

Уғур. Ахыр ки, кәлдин чыхдын, Шәфәг...

Шәфәг. Профессор һеч бурахмырды ки! Дүнән тәйиннамә апарыб кәстәрәндән сонра ал чәкиб.

Уғур. Профессор һаһаг ерә һараһат олуыр. Сәнин диссертасиян үчүн мәдәнийәт сарайынын тикилиши эн кәзәл объект олачагдыр.

Шәфәг. Сонра о өзү дә бу фикри тәсдиг әтди. (Пауза.) Анчаг шофер сизин әви кәстәрәндә үрөймә нә исе анлашылмаз бир горху чөкдү.

Уғур. Горху? (Күләрәк.) Команданлыг ки, сәни Гызыл Байраг ордени илә тәлтиф әдиб!..

Шәфәг. Бәлкә дә бу, көрдүйүм йохуларын тәспиридыр? Сон вахтар һәр кечә сәһәрә гәләр сәни йохуда көрүрдүм. Гәрибәдир, һәмишә мәни күсдүрүб ағладырдын.

Уғур. Юхуда ағламаг һәятда севинмәкдир дейәрләр. (Онун әлиндән тутараг зәрафатла.) Ахы сән бир аз мөһүматчысан.

Шәфәг (әлини үсуллу чәкәрәк). Уғур, сән бизим барәмиздә аһанла данышмысан?

Уғур (тутуларак). Данышмышам, Шәфәг. Нә үчүн сорушудуғуну баша дүшүрәм. Лакин... бунун һамысы кечиб келәчәкдир. О сәни сөвәчәк. Мән буна әминәм. Әһ, Шәфәг! Бу кечә отуруб кәндимизин кәләчәйини дүшүндүрүм. Мәнә элә кәлирди ки, бу кәләчәк, бизим бөйүк тәленмиздир. Мәдәнийәт сарайынын чилчырағы... Онун әтрафа сачдығы кур зия... Кениш күчәләр... Сәрин йәй ахшамларында парклардан галхан дәрәсиз-гәмсиз маһнылар. Бунлары, бизим ярадачағымызы дүшүндүкчә, гәлбим фөвгәләдә дуйгуларла чырпыныр. Шәфәг... (Турач дахил олуыр.) Таныш ол, мәним әмим гызыдыр. Ады Турачдыр. Амма өзү сығырчын.

Турач. Хош кәлмисиниз.

Шәфәг. Турач? Мән сизин һаггынызда дүнән гәзәтдә охудум. Кәрәк ки, һәр һектардан йүз он сентнер памбыг көтүрмәйә сөз вермисиниз? Сиздән башга бири дә вар иди, ады нәдир?..

Турач. Сәдәф... (Дишләрини гычыдараг Уғура бахыр.)

Шэфэг. Бәли, Сәдәфдир. О да сизин кими кәңч-дирми?

Турач. Мәндән бир яш бөйүкдүр, анчаг он дәфә көзәлдир. О, һәлә десәниз, сиздән дә көзәлдир!

Уғур (даргын). Адам гонагла бу чүр данышмаз, Турач!

Шэфэг. Нийә ачыгланырсан, Уғур? Өзүн билир-сән ки, мәним белә сәмими данышыглардан хошум кәлир... (Турача.) Сиз әмиоглуя фикир вермәйин, бирчә дейин көрүм, Сәдәф лап чох көзәлдир?

Турач. Лап чох!

Шэфэг (сәмими бир әда илә). Бәс мән нечә? Де-йирсиниз көзәл дейиләм?

Турач. Нийә, бабатсыныз...

Шэфэг. Нә яман дединиз! Мәним «бабат» сөзүндән ачыгым кәлир! Я «әла», я «пис!» мән орта һалы сев-мирәм!

Турач. Нә әдәк, тәбиәтин ганунудур дә... Бир илә олар, бири бабат...

Вәли (кәлир). Һей'әт үзләринин һамысыны йыг-дым, йолдаш сәдр, идарәдә сәни көзләйирләр.

Уғур. Бу саат кедәк. Шэфэг, сән отур динчәл, мән дә тез бир идарәйә дәйим кәлим. (Вәли илә чыхыр.)

Турач. Әйләшин, сизә чай кәтирим, йолдан кәл-минсиниз.

Шэфэг. Йох, һәлә зәһмәт чәкмәйин, Уғур гайыт-сын, бирликдә ичәрик. Мән йоргун дейләм.

Турач. Нийә йоргун дейилсиниз? Белә нәрмәна-зик гыз, о гәдәр дә йол кәлминсиниз.

Шэфэг (күлүмсәйәрәк). Әһ, Турач. Элә йоллар ин-ди бизим үчүн истираһәтдир. Йәгин ки, әмиоглуруз бизим чәһнәдә кечирдийимиз күнләрә һағыл әдиб...

Турач. Һеч нә һағыл әтмәйиб. Сиз онунла чәһнәдә таныш олмусунуз?

Шэфэг. Бәли, чәһнәдә, дүшмәнин архасында...

Турач. Сиз орда нә эдирдиниз?

Шэфэг. Мән партизан идим. Бир күн мешәдә кәш-фийәт апардыгым заман, тамам ган-тәр ичиндә йорулу-б әлдән дүшмүш бир оғлан көрүб, ону өз гәрәкаһымыза кәтирдим. Мә'лум олду ки, о чох мүнүм бир кәшфийәт заманы алманларын архасына дүшәрәк, бөйүк гәһрәмән-

дыгла онлардан хилас олмушдур. Мән дүз бир ай һеч бир-дәйүшә кетмәйиб, она гуллуз әләдим. Бу чох ағыр күнләр-иди, Турач. Гар, човғун. Йолдашларымыз әмәлийәтә кәд-дән кечәләр хүсусилә дәһшәтли олурду. Ағачдан гайрыл-мыш балача бир дахма. Ортада очаг яныр. Хәстә гыз-дырма ичиндә ятыр. Байырда күләк ач чанавар кими-улайыр. Мән хәстәнин башы үзәриндә отуруб, вәһимә вә изираб ичиндә она бахырам вә белә кечәләрдән бир-индә о, көзүң ачыб мәни көрүр!.. (Шэфәг панчәрәдән үзәгләра баһараг сусур. Онун көзләриндә үзәг, әзәблә-бир ифадә вәр.)

Турач. Сонра?

Шэфэг. Сонра да... (Нәзәрләрини ашағы салараг сусур.)

Турач. Демәк, белә. Анчаг мән айры чүр дүшүнүр-дүм...

Шэфэг. Сиз нә дүшүнүрдүнүз?

Турач (онун әлиндән япышараг, мөһрибан вә тит-рәк сәслә). Мәни бағышлайин. Сиз яхшы гызсыныз. Ях-шы да сөзләр данышырсыныз. Сиздә һеч бир тагсыр ол-майыб!

Шэфэг (тәәччүблә). Нечә тагсыр?!

Турач. Сиз бир-биринизи истәмәйә башлаянда-Уғур сизә һеч бир сөз демәди?

Шэфэг. Нә барәдә?

Турач. Нә барәдә? (Енә дә һирсләнир.) Көзү йолда гоюб кетдийи бир гыз барәдә!..

Шэфэг. Хейр, демәйиб. Мәкәр онун нишанлысы-варды?

Турач. Ачыг нишанламамышлар. Анчаг...

Шэфэг. Кимдир о? Сәдәф оласын?

Турач. Өзүдүр. Сиз һардан биддиниз?

Шэфэг. Баяг сиз онун адыны чәкән кими дуймуш-дум. Мәндә дәһшәтли бир габагчадан дуймаг һисси вәр... Белә де... (Аяг үстүндә даяна билмәйәрәк, стула отурур.)

Турач. Һеч билирсинизми бу онун үчүн нечә ағыр-дыр? Инди тай-тушун үзүнә нечә бахсын?! Көнд еридир; һәрә бир сөз данышачаг...

Шэфэг (дәрин әзәб кечирип. Лакин үзә вурмур): Мүәллимә Һейран ханым бурда һарда олур?

Турач. Бизим гоншумуздук, бах, о эвде олур. Нэ эдирсиниз ки?

Шэфэг. О мөним кеммиш мөктөб йолдашымдыр. Чохдандыр ки, көрүшмөмишик.

Турач. Бу дөгиге чагырым. Инди эвде олар.

Шэфэг. Йох, зөһмөт чөкмөйин, Мөн өзүм онун янына кедэчөйөм. *(Галхыб чамаданы көтүрүр.)*

Турач. Бэс чамаданы нийэ көтүрүрсүнүз? Йох, бурахмарам. Бөлкө мөним сөзлөрүмдөн инчидиниз?

Шэфэг *(кучла)*. Мөн кетмөлийөм. Турач...

Турач. Неч олмасза Угур гайыданачан көзлөйин.

Шэфэг. Эйби йохдук. Онунла онсуз да көрүшчөйинк. *(Ериндөн күчлө галхыр, тагэтсиз аддымларла галыа тэрэф кедир. Сонра даяныр. Чамаданы ачыб ики китаб вө бир галстук чыхарыр.)* Буналары верерсиниз Угура... *(Дэрин сарсынтгалар кечирир. Нэ исэ чамаданда ахтарыр.)* Зөһмөт олмасза, бир аз су верин...

Турач. Бу саат. *(О бири отага йүйүрүр. Шэфэг чамаданыдан бир шөкил чыхарыб бахыр. Сонра Турача вердийи китабын арасына гоюр вө тагэтсиз һалда көзлөрини гапайыб, стола дирсөклөнир. Турач келир.)*

Турач. Буруун, Шэфэг ханым! *(Шэфэг диксинэрэк, көзлөрүни ачыр. Сую алыб бир-ики гуртум ичир. Сонра гөтү һәрөктөлө аяга галхыр.)*

Шэфэг. Сиздөн бир хаһиниш вар, Турач. Мөнимлө Угурун арасындакы эһвалат баресиндө һеч кэсө бир сөз данышмайын. Сорүшан олса дейерсиниз мүһндисдир. Мөдөнийет сарайынын тикилиши үчүн келиб.

Турач. Ахы бу яхшы олмады, Шэфэг ханым. Бу вахт гонаг гапыдан кетмөз!

Шэфэг *(көзлөри долмуш)*. Яхшы, һөлөлик. *(Чыхыр.)*

Турач *(онун ардынча бахараг, башыны тэәссүфлө тәрпөдир)*. Языг гыз! Севир! Ах, әмиоғлу! Бир тутдуғу ишэ бахын! Белө дө вичдансызлыг олар?

Пауза.

Угур *(шад дахил олур)*. Бэс Шэфэг ханы?

Турач. Чамаданыны да көтүрүб кетди.

Угур. Һара?

Турач. Һейран ханымкилә. Өзү дө деди ки, мөнимлө Угурун арасында олтан эһвалат баресиндө һеч кэсө бир сөз демө.

Угур. Сән она бир сөз дедин?

Турач. Әлбәттө, дедим.

Угур. Ахы нийэ сән башгасынын ишинэ гарышырсан?!
Турач. Гарышарам, һөлө бир аз да о яна кедөрөм!

Гызлары үзүйола тапмысан, бирини бурада дөли эләйиб кедәсән, бирини дө орда! Инди гал ортада, көрүм нэ эдөчөксән!

Угур. Чаным, сиз мөним башыма нэ кәтирерсиниз? *(Һәйэчанла чыхыр.)*

Пәрдә.

ДӨРДҮНЧҮ ШӘКИЛ

Эһвалат биринчи шөкилдәки сөһнөдә вәге олур. Пәрдә ачылдыгда һарадан исэ Ханмурадын гәмли бир маһны охудуғу эшидиляр. Нәһөф тәләски кәлир. Даяныб Ханмурадын маһнысыны динләйир. Маһны яхынлашыр.

Нәчәф *(охуя-охуя яхынлашан Ханмурада)*. Баша дүшүрөм, Ханмурад. Сөнин дәрдини анлайырам...

Ханмурад. Сән һа?..

Нәчәф. Нечэ бәйөм? Мөн чаван олмамышам? Бәйөм мөн билмирәм ки, эшг етирмөк нэ демөкдир?

Ханмурад. Сән? Эшг?

Нәчәф. Мөн эшгбазлыг эләйөндө сән һеч ананын гарнында йох идин.

Ханмурад. Бэс нийэ сонра белө олдун?

Нәчәф. Нә чүр белө?

Ханмурад. Үзүнө баханда адамын дүнядан эһләси кедир.

Нәчәф. Сөндө тагсыр йохдук: «Гурд гочаланда көпәйэ күлүнч олар». Сән дө дөрд гыз атасы олсайдын, онда һалыны сорүшардым.

Ханмурад. Мөним дөрд гызым олсайды папағымы көйө атардым. Бу ериндөн галхмамыш о эрә кедөчөк.

О, эрэ кедэн кими о бири һазырлашацаг. Сэн дэ башыны ач, элэ һей езнэлэрдэн сөвгат ал.

Нэчэф. Һәр шей сэн фикир элэйэн кими асан олсайды, бунар белэ агармазды. (*Чалланмышы башыны көстәрир.*) Дөрд гызын дөрд мин дэ дәрди вар. Сағлыг олсун, эвләнәрсән. Мәним кими сәни дэ оғул-ушаг басыр, онда данышарыг. Бир ону де көрүм, Сәдәфлэ араһыз инди нечәдир?

Ханмурад. Халгын нишанлысынын адыны чәкмә!

Нэчэф. Халг кимдир?

Ханмурад. Танымырсан?

Нэчэф. Уғуру дейирсән? Онун ки, нишанлысы кәлиб чыхыб.

Ханмурад. Башына союг-зад дәймәйиб ки, ә? Һардадыр Уғурун нишанлысы?

Нэчэф. Бәс о тәзә кәлән гыз кимдир?

Ханмурад. О, инчинердир. Мәдәниййәт сарайыны тикмәйә кәлиб.

Нэчэф. Ай оғулсан, һай! Бир аячан тойлары олар, онда көрәрсән...

Ханмурад. Бәс Сәдәф?

Нэчэф. Она һәлэ бу да азыр. Нийә беш ил отуруб йолуну көзләйирди? Бәйәм сән Уғурдан псидин? О, давада үч орден алыбса, сән бешяни алмысан!

Ханмурад. Доғруданмы Уғур белә иш тутуб? Бу ки видчансызлыгдыр!

Нэчэф. Онда вичдан олсайды бу-ишин үстүндән дүбарә дуруб Алханын еринә кечмәзди.

Ханмурад. О кечмәди ки, чамаат сечди...

Нэчэф. Сән әлэ билирсән чамаат өз хейир-шәррини баша дүшәнди? Уғур инди капитан олуб кәлиб, элэ билирләр ағзында гуш көтириб. Даян, башларына бир оюн ачсын ки, йүз ил дады дамагларындан кетмәсин. Мән билирәм о нә юванын гушудур!

Ханмурад (*фикирли*). Сән йәгын билирсән ки, о тәзә кәлән гыз Уғурун нишанлысыдыр?

Нэчэф. Адә, сәнә сөз дейирәм! Бу мәдәниййәт сарайыны да элэ Уғур онун үчүн тикдирир.

Ханмурад. Мин дәфә сәнә демшәм йүз газанын дамаздығы олма! О бойда сарайы Уғур бир гыз үчүн тикдирир?

Нэчэф. Сизин кими ахмагларын көзүндән пәрдә асмаға нә вар! Гыз инчинердир. Кәнддә она бир иш дүзәлтмәк лазымдыр я йох? Лазымдыр. Уғурдан нә кедир? Колхозун малыны о газанмайыб ки, лап үчүнү тикдиер. Яхшы, бирчә мәни баша сал көрүм, мәдәниййәт сарайы бизим нәйимизә лазымдыр? Бәс о бойда клуб нә үчүндүр?

Ханмурад (*ону дилләмәйәрәк*). Дүнянын ишнә бир бах! Сәдәф кими гыз сәни беш ил көзләсин, лачын кими оғланлара көзүнүн учу илә бахмасын, сән дэ гайыт кәл, белә элэ?..

Пауза. Ханмурад фикирли һалда идәрәйә кедир. Нэчәф папирос бүкүр. Һесабадыр Гулу кәлир. Ону ярымсәрхош олдуғу һисс олунур.

Гулу. Бу нә йығынчагды?

Нэчэф. Мән нә билим. Дейирләр, о мәдәниййәт сарайыды-нәди, ону мұзакирә эдәчөкләр. Анчаг бу баш тутса, сән өләсэн, габыгдан чыхачағыг. Кәрәк тай эвдә-задда әлимизи ағдаң-гараы вурмаяг.

Гулу. Кетди тай сәнин о гырмызы башмаг кейән вахтларын ки, адын ола бағ бригадири, амма өзүн сәһәр-дән ахшамачан өз бостанында илләйәсэн.

Нэчэф. Башымыз кәсидди.

Гулу. Сән өләсэн, дәрнимизә саман тәпәчәк. Эшит-мишәм мәним еримә дэ адам ахтарыр.

Нэчэф. Бәс нә фикирдәсэн?

Гулу. Нә фикирдә олачагам. Кедиб отуруб о ки, вар вурмушам!

Нэчэф. Даян бир, ону да әлиндән алар...

Гулу. Бирчә ону бачарманчаг!

Мәдәдлэ Нарыкүл бәркәдән даныша-даныша яхынлашырлар.

Мәдәд (*сәһнә архасындан*). Чаным, өһдәләриндән кәлэ билмирик дә, күч дейил ки!..

Нарынкүл (*сәһнә архасындан*). Анд олсун аллаһа, бу тәзә сәдрә дэ бунарлыг габағыны алмаса, этәйими әли-мә алыб, бирбаш мәркәзә кедәчәйәм!

Гулу. Мән гагдым. (*Әйилә-әйилә идәрәйә тәрәф йүйүрүр. Мәдәдлэ Нарынкүл кәлирләр.*)

Нарынкүл. Гулу! Бирчә орда даян!

Гулу. Ишим вар, ағыз! Ичлас чағырмышыг!

Н а р ы н к ү л. Мән ичлас-мичлас билмирәм. Де көрүм, нечә олур ки, бу ай Нәчәфин арвады элини ағдан гарая вурмая-вурмая биздән чох күн алыр?

Н э ч э ф. Ай бачы, сән өзүндән даныш, Нәчәфлә нә ишин вар?

Н а р ы н к ү л. Нечә нә ишин вар, ә? Нә вахтачан мән газаначағам, сән ейчәкәсән, һә?

Г у л у. Йүз дөфә Алхан дайы дейиб ки, әрин дура-дура сән бөйүрдән ат салма!

Н а р ы н к ү л. Нә гәдәр ки, яхамыз сәнин кими кефлиләрин әлиндәдир ат да салачағам, гатыр да.

Көлхозчулар кәлирләр.

А л ы к и ш и (кәлә-кәлә). Башын үчүн, лап ағыл-лы фикирдир. Онсуз да бүтүн гыш бекар олуруг.

В э л и. Бир дә ахы «Варлыға нә дарлыг!» Варымыз оландан сонра нийә тикмәйәк!

Уғур, Алхан, Ханмурад идәрәдән чыкырлар. Гаршы тәрәфдән исе Сәдөф, Турач вә башга гызлар, гадынлар кәлирләр.

А л х а н (Уғура). Сән о барәдә фикир әләмә. Ағачыны, дашыны, әһәнкини өзүмүз дүзәлдәчәйик.

Уғур. Сизи бура чағырмағамын әсас сәбәбини билирсиниз, дейин көрәк фикриниз нәдир?

А л ы к и ш и. Нә олачаг? Яхшы ишдир. Аллаһ херийр версин.

М э д э д (ачыглы). Мән баша дүшмүрәм, неч үч ил олмаз ки, биз о бойда клуб тикмишик. Инди бәс бу мәдәнийәт сарайы нә үчүндүр?

А л ы к и ш и. Клуб өз ишини көрүб гуртарыб, инди мәдәнийәт сарайы лазымдыр! Баша дүш!

М э д э д. Яхшы, хәрчини ким чәкәчәк?

Уғур. Өзүмүз!

М э д э д. Намысыны?

Уғур. Намысыны!

Н э ч э ф. Йолдаш сәдр, йәгин ки, һөкүмәт бизә көмәк верәчәк?

Уғур. Нә чүр көмәк?

Н э ч э ф. Мәсәлән, фәһлә, уста...

Уғур. Йох, һәр бир ишини өзүмүз көрәчәйик!

М э д э д. Бәс тахылы ким әкәчәк? Памбығы ким бечәрәчәк?

Уғур. Намысыны өзүмүз эдәчәйик.

М э д э д. Өзүмүзүн гырх әлимиз йохдур һа! Һәрәнин гапысында бир-ики дана-дунасы вар, бир парча бостаны вар. Бәс бунлары ким бечәрәчәк?

Уғур. Иши элә тәшкил эдәчәйик ки, она да вахт чатсын.

М э д э д. Сөздүр, чаным. Енә алтда галан биз олачагыг. Бәзиләри енә үздә ейиб, яхада кәзәчәк.

Н а р ы н к ү л. А киши, сән дә элә данышырсан ки, элә бил өлкә дәрәбәйликдир. Нейнәк, бу күн үздә ейиб, яхада кәзәр, сабаһ да бачадан бойланар! Неч эйби йохдур. Мән зәһмәтә өйрәнмишәм, нә чүр олса доланачағам. Гой о адам гейдә галсын ки, (Нәчәфә стегәзәли бир нәзәр атараг) арвадыны әләйиб ханым, отурдуб эвдә, өзү дә олуб Алмурад бәйин дарғасы, һарда ашдыр, орда башдыр.

Б э д э л. Йолдаш Уғур, олмаз ки, мәхарчиннин һамысыны биз чәкәк, иши чүгвәсини һөкүмәт версин?

А л ы к и ш и. Балам, мәдәнийәт сарайы бизим үчүндүр, йохса һөкүмәт үчүн?

Н э ч э ф. Сән дә сөз данышдын! Бәйәм һөкүмәт айрыды, биз айры?

Уғур. Даһа ким данышмаг истәйир? (Пауза.)

Н э ч э ф. Балам, нийә ағыныза су алыб дурмуసుнуз? Бу бойда мәсәлә һәлл олунур, Ханмурад, нийә данышмырсан? Гулу, нийә динмирсан?

Н а р ы н к ү л. һейф Гулудан! Тай о ки, данышмады, дүнялар гара кейчәк!

Х а н м у р а д. Мәним сөзүм йохдур, тикәк! Һәр нәчәтинлийи олса, биринчи нөвбәдә өзүм дөшүмү габага верчәчәйем. Анчаг билмәк истәйирәм, бу тикинтинин ичинери ким олачаг?

Уғур. Тикинтинин мүһәндиси Шәфәг ханым олачаг.

Х а н м у р а д. Ону ким тәйин эдиб?

Уғур. Ону мәним хаһишимлә мәркәздән көндәрибләр. Башга кимин сөзү вар?

Н э ч э ф (Ханмурада астадан). Көрдүн ки, хаһишлә көндәрибләр...

А л ы к и ш и. А балам, нийә һесабы ичәри верирсиниз, һә? Биз элә даяныб сосялизмдә дурасы дейилик ки?..

Бәдәл (онун сөзүнү ярымчыг кәсир). Алы киши, бир магал вер көрәк! А чаным, «һалва-һалва демәклә ағыз ширин олмаз». О бойда сарай тикмәк зарафат дейил. Бунун дүлкәрлик ишини ким көрәчәк, һөркүсүнү ким тикәчәк...

А л х а н (онун сөзүнү ярымчыг кәсир). Мән! Мәни көрүрсәни? Мәдәнийәт сарайыны сән Бәдәллә баһәм мән тикәчәйәм! Билдинми! Адә, он едди илдир биз Фәрһад кими күлүнк вурмушуг! Бу чийинләримизлә дағлар галдырмышыг. Инди Галмағал Мәдәллә ағыз-ағызә вериб башламысан ки, буну ким тикәчәк! Бирчә мәнә де көрүм, биз нә вахт демишик ки, «Буну ким тикәчәк?» Һә? Биз һәмишә тикмишик! Енә дә тикәчәйик!

С ә с л ә р. Тикәчәйик!

А л ы к и ш и. Йолдаш сәдр, Алханды, мәнәм, Бәдәлдә, биз көһнә бәнналарыг. Сарайын нә гәдр һөркү ишләри вар, бизим бойнумуза!

В ә л и. Дүлкәрлик иши дә бизим бойнумуза!

С ә д ә ф. Бизим манга һәр күн ишдән сонра тикинти-көмәк эдәчәк!

Т у р а ч. Бизимки дә!

К ү л з а р. һамымыз көмәк эдәчәйик!

У ғ у р. Демәк, мәдәнийәт сарайыны тикирик?

С ә с л ә р. Тикирик!

У ғ у р. Анчаг, йолдашлар, унутмайын ки, мәдәнийәт сарайынын тәнтәнәси йүксәк мәһсул уғрундакы мүбаризәнин шиддәтіндән асылдыр.

С ә с л ә р. Әлбәттә!

У ғ у р. Инди, йолдашлар, идарә һейәтинин бә'зи тәдбирләри вар ки, ону сизин нәзәринизә чатдырмаг истәйирәм. Биринчи, бағлары бәрбад һала салдығы үчүн бир бригадири Нәчәф Алмурад оғлу өз вәзифәсиндән көтүрүлүр.

М ә д ә д (янындакы колхозчуя). Яхшы эшитмәдим, нә деди?

Б ә д ә л. Нәчәф бригадирликдән чыхарылыр.

М ә д ә д. Һейлә шей олмаз. (Уғура.) Мән яхшы эшитмәдим, нә дедин?

У ғ у р. Бағлары бәрбад һала салдығы үчүн Нәчәф Алмурад оғлу бригадирликдән көтүрүлүр. Сечки олана

гәдр онун еринә Ханмурад тә'йин олунур. Икинчи, колхозчуларын күндәликләрини вахтлы-вахтында һагг-һесаб әтмәдийи, бә'зи вахтлар ишә сәрхош кәлдийи үчүн һесабдар Гулуя ахырынчы тапшырыгла шиддәтли төһмәт верилир!

Н а р ы н к ү л (Мәдәдә). А киши, көрдүн? Буна Шура һөкүмәти дейәрләр!

М ә д ә д. Вах, бунларә сөзүм йохдур.

У ғ у р. Колхозмузун тикинти ишләри илә билаваситә мәшғул олмаг үчүн иншаат бригадасы тәшкил олунсун. Бу тәдбирләрдән наразы олан вармы?

М ә д ә д. Лап яхшы әләмисән!

В ә л и. Һейәт һамынын үрәйиндән хәбәр вериб.

У ғ у р. Демәк һамы разыдыр?

С ә с л ә р. Разыйы!

У ғ у р. Гуртардыг. Кедә биләрсиниз.

Колхозчулар дағылыр.

А л ы к и ш и (кәдә-кәдә). Ай киди дүня! Нәчәф дә бригадирликдән чыхармыш!

Һамы чыхыр. Нәчәфлә Гулу галыр.

Г у л у. Сәнә дедим ки, дәринә саман тәпәчәк.

Н ә ч ә ф. Бунлар һамысы көһнә һагг-һесабдыр.

Г у л у. Көһнә-тәвә. Чыхартды, вәссалам! Сабаһ түлкү-дурмаздан галхыб лапатганы көтүрәрсән. Һә, даданмышдын долмая. Амма, өз арамыздыр, мән яхшы гуртардым. Үстүнү вурма! (Адамлар кәдән тәрәфә.) Сән ки, мәнә төһмәт вердин, тай кечә көзүмә юху хәшмәйчәк.

Н ә ч ә ф. Сәнә нә вар, арсызын бирисән. Мәнним ишим чәтин олду.

Г у л у. Доғрудан да сәнә яман зүлм олду... Бағ бригадирлийи бир аллаһ вермиш иш иди. Айда бир дәфә бағларә кетмирдин. Пешән сәһәрән ахшамачан өзүн үчүн бостан әкмәк, базара мейвә дашымагды.

Н ә ч ә ф. Мәрдумазар оғлу бүтүн планларымы алтүст әлади. Тызларә инди-инди чәһиз-филян дүзәлдирдим.

Г у л у. Әлино дөнүм онун, әлә сәни ериндә чыхарыб. Көр нәйин дәрдини чәкир! Адә, беш күнлүк дүнядыр әй,

е, ич, кеф чэк! Сэнин гызларын екэлиб эрэ кедэнэчэн коммунизм гурулачаг. Нэ чéиз, нэ мéиз...

Нэ чэ ф. Мэн атаям! Сэнин кими авара дейилэм! Мэним гызларымын нэр бири кэрэк өзү илэ бир гурулу эв апарсын. Билдин?

Г у л у. Бу буржуа эһвал-руһийэсдир.

Нэ чэ ф. Яхшы дейиблэр: «Кор-кора лаг элэмэсэ багры чатлар».

Г у л у. Доғру дейирэм дэ! Сэн порсуг кими сәһэрдэн ахшамачан өзүнү ора-бура сохурсан. Нэ вар, нэ вар, «он илдэн сонра гызым эрэ кедэчэк. Кэрэк-она дөвлэг дү-зэлдэм».

Нэ чэ ф. Сэн гатыр кими бир шейсэн. Арвад йох, ушаг йох! Амма мэним көзүм ушагларымын көзүнэ сата-шанда, элэ билирэм онлар мөндөн сорушурлар ки, «Ата, кэлэчэйимиз үчүн бизэ нэ күн газанмысан?» Баллы оғлу Уғур да көтүрүб мэни ишдэн чыхарыр. Эйби йохдур. Мэнэ дэ Алмурад оғлу Нэчэф дейэрлэр! Мэн һеч кэсдэ гисас гоймамышам!

П э р д э

ҮЧҮНЧҮ ПЭРДЭ

БЕШИНЧИ ШӘКИЛ

Сөһөнәни бир тәрәфһиндэ тикһилмәкдә олан мәдәнийһет сарайһыни диварлары вэ орада ишлэйән Алхан, Ханмурад, Нөчөф, Мөлдө вэ бабаг сөһнөлөрдөн бизэ таныш олан адамлар көрүнүр. Гызһын иш кедир. Ханмурад маһны охуур.

Сэдәфлә Турач чийинләриндә кәтмән сөһнөйә даһил олуурлар.

Т у р а ч. Әмиоғлу енэ дэ көзәл охуур, ай Сэдәф... (Пауза.) Нэ фикрә кетдин, ай гыз?

С э д э ф. Һеч... Маһны үрэйими бир тәһэр эләди...

Т у р а ч. Эһ, мэним бу әмиоғлум... тутдугу иш ядыма дүшәндә дәримә өл вурулур. Сәнэ дэ лап мәэттәл гал-мышам. Онунла элэ данышырсан ки, элэ бил аранызда һеч нэ олмайыб.

С э д э ф (солғун бир тәбәссүмлә). Мэн нэ эдә билә-рәм, Турач...

Т у р а ч. Нечэ нэ эдә биләрәм? Тутарам яхасындан, дейәрәм, «бура бах, өзүнү элэ салмысан, йохса чамааты? Беш ил мән сәни отуруб көзләмишәм!».

С э д э ф. Эй, ай Турач! Сән бу беш или нэ чох дейир-сэн. Ону мән өзүм көзләмишәм, о мәчбур этмәйиб ки...

Т у р а ч. Көзләмәк-яхшы шейди, о да көзләйәйди.

С э д э ф (күлүмсәйәрәк). Көрүнүр белә лазым имниш... Ахы сән өзүн нағыл эләдин ки, онлар нэ чүр таныш олуб-лар.

Т у р а ч. Нэ олсун ки, Шәфәг ону өлүмдән гуртарыб... Һәр кәс сәнэ бир яхшылыг эләди кэрәк о саат она ашиг оласан?

С э д э ф. Һәр шәраитин, һәр заманын бир һөкүмү вар...

Турач (о гэдэр хирслэнэр ки, бир нечэ санийэ һеч нэ дейэ билмир). Уугрун элинэ дөнүм! Сөнэ һэлэ бу да аздыр! Яхшы, инди ки, онун тэрэфиндэн белэ вәкиллик эдирсән, бәс нийэ фикрини башындан чыхармырсан?

Сэдэф (кәдәрли бир тәбәссүмлэ). Мән она олан севкими чохдан унутмушам.

Турач. Яланчынын көзү чыхмасын, языгсан. Көр-мүрәм ки, үрәйин чыраг кими яныр?

Сэдэф (кулжусайыр). Нә олар, яныб-яныб ахыр бир күн сөнәчәк ки...

Турач. Яхшы тәсәллидир...

Ханмурад (әлиндэ ведрә тәләсик кәләрәк онла-ры көрүр). Үрәйим гопду. Адамын габагына гәфиял элэ чыхырсыныз ки...

Турач. Нә чүр оғлансан ки, үрәйин гопур?

Ханмурад. Нийэ кеч кәлдиниз. Сәһәрдән көзүм галыб йолларда.

Турач. Гызсан, көзүн йолда гала?

Ханмурад. Ай Турач, бир мачал вер дә...

Сэдэф. Эй, әминәвәси... мөним йолдашыма ачыг-ланмаг олмас һал!

Турач. Йохса ки, ондан горхан вар иди!

Ханмурад. Яхшы Короғлусан...

Турач. Әлбәттә Короғлуям!

Ханмурад. Ай Сэдэф, олмас ки, сәни, мән чәһән-нәм, бу чамаат бир дөфә да тәк көрсүн? Бәлкә бири бир сөз дейәчәк. Бир шей сорушачаг.

Турач. Һә, баша дүшдүк. Йох, бирчә ону көрмәй-чәксән!

Сэдэф (зарафатла). Бизи бир-биримиздән айыр-маг олмас.

Ханмурад (аһ чәкир). Яхшы бир сөз дейәчәк-дим. Инди ки беләдир, тай демирәм.

Сэдэф. Кимә андир?

Ханмурад. Сәнә вә һамымыза.

Турач. Сөз данышды: «Сәнә вә һамымыза».

Ханмурад. Худаһафиз. (Кетмәк истағйр. Сэдэф ону тутур.)

Сэдэф. Демәсән бурахмарам!

Турач. Гой демәсин. Элэ билирсән үрәйиндә сах-лая биләчәк?

Сэдэф. Эй, әминәвәси! Лап адамын сәбрини түкәндирирсән. Де көрүм нә олуб...

Ханмурад (онун гулагына). Кечичи гызыл бай-рағы сәнин мангана верирләр...

Турач. Эшитдим, эшитдим. Афәрин, Ханмурад, вал-лаһ, сахсаған кими һәмишә хейир хәбәр кәтирир!

Ханмурад. Енә башладың сахсаған?

Турач. Нә вар, бәйәм сахсаған пис гушдур?

Ханмурад (һөвсәләдән чыхараг). Бир дә мәни сахсағана охшатсан, сәңи мәнһәмәйә верәчәйм!

Турач. Мәнһәмә сәнин өзүнү тагсырландыра! Де-йәр нә олуб, йәни о гэдәр бөйүмүсән ки, сахсағаны да бәйәнмирсән?

Сэдэф. Ай Турач, сән әминәвәсини гартала охшат, сахсаған нәдир?

Турач. Охшады, охшатмады?

Ханмурад ачыглы һалда она бахыр. Турач бәркдән күләрәк тикин-тийә гачыр.

Ханмурад. Чох сағ ол, Сэдэф. Сән дә мәнә лағ эдирсән?

Сэдэф. Сәнин кими оғлана ким лағ эләйә биләр? Турачын элэ саташмагына бахма. Билирсән дүнән сәни нечә тәрифләйирди? Дейир «Ханмурад кәндимиздә биринчи оғландыр!» Дейир «ким онун кими ат чапыр... Күл-лә атыр... Памбыг йығыр...»

Ханмурад (дәрдли бир тәбәссүмлэ). Сән нә яхшы гызсан, әминәвәси, адамын көнлүнү алмагы да бачарыр-сан.

Сэдэф (она диггәтлә бахараг). Әминәвәси, сон вахтлар көзүмә бир аз гәмкин кими дәйирсән. Бәлкә бир дәрдин вар?

Ханмурад. Олсайды нә эләрдин?

Сэдэф. Әлбәттә, чарәсини тапмага чалышардым!

Ханмурад. Бу сәнин үчүн чәтин оларды, әминә-вәси!

Сэдэф. Сән элэ дүшүнүрсән? Мән сәнин кими мәрд оғланын иши үчүн оларды аяглайыб кечәрдим, Ханмурад! Ханмурад (мүтәссир). Чох сағ ол, Сэдэф! (Чәлд кедир, сонра даяныб кери чеврилик.) Әминәвәси, сән дә ядында сахла ки, Ханмурад сәнин бир кәлмә сөзүн үчүн

өз чанындан мин дэфа кечмэйэ назырдыр! *(Чэлд узаглашыр.)*

Нэчэф *(дашы һөркү һөрмөкдә олан Алы кишийә верир)*. Бу гэдэр дэ ишлэмэк олар? Бир тэрэфдэн дейир: «Һәр һектардан элли сентнер памбыг көтүрмөк, о бири тэрэфдэн дэ...»

Алы киши. Дашы бэря вер, э, дул арвад кими аз килейлөн. Гэлэ калон ил һәр һектардан йүз сентнер вер-рәчәйик. «Йүз, кир ичиндә үз!».

Нэчэф. Дейәсэн сәнин кефин кәлиб.

Бу заман Ханмурад энә дэ охур.

Алы киши. Чан, ай Ханмурад! *(Нэчэф.)* Нийә кефим олмасын?

Нэчэф. Яман кефдир, будур, үч күндүр мачал тапыб өз бостаныма су верә билмирәм.

Алы киши. Лап яхшы олу, бу ил колхозун бостаны дүзү-дүняны көтүрүб, нә эләйирдин тээздән бирини дэ гапыда әкирдин?

Нэчэф. Данышдын дэ...

Алы киши. Ялан дейирәм? О гэдэр дүнякирсән ки, көзүн доймур...

Нэчэф. Балам, мән өз һалалча ата ерими әкирәм, амма айрылары сәнин, мәнним газандыгымы тонла өтүрүр...

Алы киши. Дейән сәндә сөз вар?

Нэчэф. Куя сән билмирсән!

Алы киши. Чаным үчүн һеч нә билирәм, нә олуб?

Нэчэф. Агзындан чыхмасын, яхшы дейил, дейирләр колхозда бөйүк ейинти вар.

Алы киши. Элэ шей олмас. Уғур олан ердә ейинти?

Нэчэф. Мәнним дэ аглым кәсмир. Амма белә дейирләр...

Алы киши. Бош сөздүр!

Нэчэф. Чамаатдыр дэ. Һәрә бир сөз данышыр.

Алы киши. Ахы нә дейирләр?

Нэчэф. Дейирләр куя Уғур инчинерлә элбир олуб, кирли пул ейиб...

Алы киши. Ахмаг-ахмаг данышма! Дашы бэря вер, һеч кәс дэ йох, Уғур!

Нэчэф. Сән дэ гәрибә адамсан, мән нийә ахмаг олурам? Чамаат дейәни дейирәм дэ...

Алы киши. Чамаат дейир, сән нийә инанырсан? Көрмүрсән ки, Уғурун сәдр олдуғу һеч алты ай дейил, амма кәндә кирәндә адам мөттәл галыр. Бир янда бу бойда иш көрүлүр. О янда һамам тикилир. О бири тэрэфдән он ики мин тәзә тохмачар салыныр.

Нэчэф. Аталар яхшы дейиб ки, «Тәзә ай чыханда көһнәни доғрайыб, улдуз эләрләр». Бир вахт Алханын башына анд ичирдиниз, инди дэ Уғуру шиширдиб, көйә галдырмысыныз. Ахы сиздән нә олачаг.

Алы киши. Мән Алханын башына энә дэ анд ичирәм. Анчаг онун бир ери вар, бунун бир ери. Баша дүш!.. *(Тәләсик кәлән Шәфәгә ишарә илә.)* Мән бу гыза лап мөттәт галмышам. Элэ бил юху-зад ятмыр.

Шәфәг *(Алхана яхынлашараг, һөркүнү нәзәрдән кеңирир)*. Демәк, сабаһ гуртарырсыныз?

Алхан. Бәс нечә? Сөзүмүз сөздүр. Бирчә де көрүм нечәдир, сүтунларын башы хошуна кәлир я йох?

Шәфәг. Мән сизин габилийәтинизә вәләһ олмушам, Алхан дайы.

Алхан. Эһ, гызым! Бир вахт мәнним бу ишә бөйүк эшгим вар иди. Гачы Сәмәд Бақыда, индики Академиянын бинаясы тикәндә мән онун янында шакирд идим. О көрдүйүн сүтун башлыгларыны бир ердә дүзәлтмишик. Рәһмәтлик һәмийә дейәрди: «Алхан, бу сәнәтдән әл чәк-мә, сәндә бөйүк габилийәт вар».

Шәфәг. Бәс сонра нийә давам этдирмәдиниз?

Алхан. Мүмкүн олмады, гызым. Атам вәфат эләди. Бөйүк бир күлфәт төкүлдү үстүмә, мәчбур олдум гайыдам кәндә. Кәнддә дэ ки, о вахт тай нә бәнналыг иши олачагды! Һәрәнин ата-бабадан галма бир гара дамы варды, олуруду ичиндә.

Шәфәг *(фикирли)*. Бәлкә дэ бөйүк бир сәнәткар олардыныз.

Алхан. Ким билир? Бәлкә дэ... Сәнәт көзәл шейдир, гызым. Һәр дәфә Бақыда о Исмаилийәнин янындан өтәндә көнлүм губар эләйир. Янымдан кечән адамлара демәк истәйирәм ки, бах, ичиндә инсанларын яхшы ишләр көрдүйү бу бинада, бу гызыл нахышларда мәнним дэ рунмудан бир парча яшайыр. Эһ, гызым! Биз инсанлар

дүнья зийнэт вермэк үчүн яранмышыг. Инди бу дашлары бир-биринин үстүнө гойдугча фикир эдирэм ки, элли-алтмыш ил сонра мөним нөвө-натичем бу мөдөннийят сарайна бахачаг вә дейчөк ки, «Бах, буну бизим рөһмәтлик бабаларымыз тикибләр»...

Шәфәг (фикирли). Эләдир, Алхан дайы, дүняда ялыыз бирчә фәрәһ вар: яратмаг, һәмишә яратмаг!

Алхан. Бәли, гызым, яшамаг яратмаг демәкдир. Әкәр ярадырсанса, демәк ышайырсан. Һәр бир севки, һәр бир мөһрибанлыг, һәр бир ыш анчаг яратмаг үчүндүр. Гызлар огланлары, янкик огланлар гызлары нә үчүн севир? Агачлар нә үчүн чичөк ачыр? Нә үчүн гыш келир, яз кәлир? Әһ, гызым, бу дүняда һәр шей о гәдәр көзәл вә айдындыр ки, бизим һеч нәдән килейләнмәйә һаггымыз йохдур.

Уғур (кәлир). Бу саат телеграм алмышам, Шәфәг, бир вагон да әләвә тахта көндәрибләр.

Шәфәг (севинчәк). Бу нә көзәл олду!

Алхан. Бизим мешәдәки адамлардан нә хәбәр вар?

Уғур. Әлли шалбан артыг һазырдыр.

Алхан. Даһа нә дейирсиниз. (Шәфәгә.) Тикәчәйик, гызым.

Шәфәглә Уғур Алхан дайыдан араланып сәһнәннә габаг төрәфинә кәлирләр, пауза.

Уғур. Бу саат мән элә бир һәйчән кечирирәм ки, көндүмдә севинчлә әзәб бир-биринә аман вермир. Бах, бу диварлар йүксәлдикчә мәнә элә кәлир ки, үрәйимдә әбәди бир сәәдәт мә'бәди гурулур. Лакин сәнин бу анлашылмаз рәфтарын... Ахы нә олду? Мөним кунәһым нәдир?

Шәфәг. Әһ, Уғур, сән тахта-шалбандан даныш, биз иш адамларыйыг...

Уғур. Мүһарибәннин о дәншәтли туфанлары ичиндә сән о гәдәр һәссас, мәрһәмәтли вә нөвазишкар идин ки... О күнләри нә тез унутдур, Шәфәг?..

Шәфәг. Инди хатирәләрлә мөшгул олмага вахт һаны? Көрмүрсәнми нә гәдәр ишимиз вар?

Уғур (һөвсәләдән чыхараг). Ахы биз сәнинлә әһд-пейман әтмишдик!

Пауза.

Шәфәг. Әһд-пейман әтмишдик. Лакин... мән даһа сизни севмирәм!..

Уғур. Сән зарафат эдирсән?

Шәфәг. Хейр, мән әсл үрәк-сөзүмү дейирәм...

Колхозчу (кәлир). Йолдаш сәдр, мәркәздән кәлән вар, сизни көрмәк истәйир. (Кедир.)

Уғур (дәрин бир мә'юслаг ичиндә). Чох сағ ол, Шәфәг! (Кедир.)

Шәфәг (агыр бир кәдәрлә өз-өзүнә). Айры чүр мүмкүн дейил, Уғур!.. Мән сәни севирәм, өлән күнә гәдәр дә севәчөйм! Лакин бу севки үчүн мән ялыыз өз сәәдәтимдән кечә биләрәм. Әһ, Уғур... Биз һәятын исти-сөюгүнү көрмүшүк. Мән дөзә биләрәм. Һәян о гыз... Мән онун хошбәхтлийинә нечә мане ола биләрәм? Йох, Уғур! Бу мүмкүн дейил, әзизим! (Агыр-агыр узаглашыр. Уғурла Нияз даныша-даныша кедирләр.)

Уғур. Демәк, сән инди Дөвләт Назарәти Назирли-йиндә ишләйирсән?..

Нияз. Бәли. Назирликдә ишләйирәм. Яхшы, чәбһә достларымыздан бурда ким вар?

Уғур. Шәфәг бурдадыр.

Нияз. Доғруданмы? Тою әләдиниз?

Уғур (кәдәрли). Йох!

Нәчәф кәлиб онларын янындан кечир вә Нияз дигәтлә бир нөзәр салыр. Нияз онун һәрәкәтияә дигәт етирив.

Нияз. Бу киши нәчидир?

Уғур. Колхозчудур... Нечә мәкәр?

Нияз. Һеч. Элә белә сорушурам.

Уғур. Яхшы. Һеч кәлишинин сәбәбини демәдин. Сәндән нә әчәб белә?

Нияз. Мән сәнин һаггында верилмиш мүһүм бир материалы тәһиг әтмәйә кәлишәм. Өзү дә тәк дейиләм, мәннимлә бөйүк бир комиссион кәлибдир.

Уғур. Сән һәмишә көзләнмәйән зарафатлар эләмәйи севирсән...

Нияз (күлүмсәйәрәк). Өзүнү көзлә, бу дәфә мәнним зарафатым чидди олачаг...

Уғур. Мән нә әтмишәм?

Нияз (*енә дә күлүмсәйәрәк*). Буну ишин тәһгиги көстәрәчәк. Габагчадан нә дейә биләрәм...

Уғур (*әсәбиләшир*). Бәс белә! (*Союг вә чидди*.) Тәһгигаты нә вахт баһлайырсан?

Нияз (*саатына бахыр*). Артыг дүз үч саатдыр ки, биз тәһгигат апарырыг. Амбары печатламышыг. Инди мән кәнд советинә кедирәм. Сән дүз ярым саатдан сонра ндарәдә оларсан? (*Кедир*.)

Уғур (*тәк*). Демәк, белә...

П е р д е

АЛТЫНЧЫ ШӘКИЛ

Бәрк яғыш яғыр, тез-тез көй курайыр. Уғур, Алхан, Ханмурад, Алы киши вә Бәдәл даһил олулар.

Уғур (*чөткәйә салараг*). Демәк, бу ил әкдиймиз он ики мин тохмачар һесабына биз кәлән ил үчүн барам планыны ики дәрә артыра биләрәк.

Бәдәл. Артырмагына, артыра биләрәк, анчаг бир бу гәдәр ишлә ону бечәрмәйә вахтымыз чатачагмы?

Алы киши. Нийә чатмыр, өз әлимиздә дейил, чатдырарыг, чатар...

Уғур. Вахтымыз чатачаг. Мәдәнийәт сарайынын ән чәтин иши гуртармаг үзәрәдир.

Алы киши. Доғрудур.

Уғур. Сонра, бу ил тахыл планымызы да әлли фаиз артырмалыйыг...

Алы киши. О да мүмкүндүр.

Бәдәл (*һирсләнир*). Ә, Алы киши, бир гойсана, һәр нә олду башлайырсан «мүмкүндүр». (*Уғура*.) Әши, тахыл планыны ахы нечә артыра биләрәк? һеч бир гарыш да артыг еримиз йохдур. «Адам кәрәк аягыны йорғанына көрә узатсын!»

Алы киши. Нә вахтачан аягымызы йорғана көрә узачагыг, ай Бәдәл? Кәл бир аз да йорғаны аягымыз көрә узادا! Артыг ер лазым дейил, бечәрмәк лазымдыр!

Уғур. Доғрудур, бечәрмәк лазымдыр! Инди әсәс вәзифә саһәни артырмаг дейил, мәнсуларлығы йүксәлтмәкдир. һәр ил йүксәлтмәк!.. Биз бу ил һәр һектардан отуз беш сентнер тахыл көтүрмәлийик!

Бәдәл. Отуз беш сентнер! Гырх илин әкинчисийәм, һәлә белә шей көрмәмишәм.

Уғур. Көрмәмисән, көстәрмәк лазымдыр!

Гоншу колхозчу (*исланмыш һалда даһил олу*). Салам, йолдашлар!

Уғур. Салам!

Гоншу колхозчу. Йолдаш Уғур, чай ган-ган дейир, әкилләрмизи ююб апарыр. Бизә көмәк.

Уғур. Ахы о күн Трофимә дедим бу чайын алтын-дан һеч олмәзә бир арх чәкдир. (*Ханмурада*.) Галх, өз бригаданы көтүр, бирбаш «Гызыл Улдуз» колхозуна. (*Саатына бахыр*.) Йийрми дәгигәйә гәдәр орда олмалысыныз.

Ханмурад. Кәл, гоншу. Горхма, о чая бир чилос вурарыг ки, бир дә баш апармаз.

Гоншу колхозчу. Чох сәғ ол, йолдаш Уғур!

Кедирләр. Телефон зәнки.

Уғур (*дәстәйи көтүрүр*). Бәли. Қими? Бу саат, үч-дөрд дәгигәйә гәдәр кәлар. (*Дәстәйи асыр. Гулуя*.) Йохлама комисйонунун сәдрини тез тап.

Гулу кедир.

Алхан. Чаным, ишин-күчүн гызғын вахтында ахы бу нә йохламадыр? Биз нә вахтдан белә әтибарсыз олмушуг?

Уғур. Комисйону бизим өз адамларымыз тәләб эдиб, Алхан дайы.

Алхан. һәр итин-гурдун сөзүнә нийә гулаг асырлар! Биз дуруб өзүмүз өзүмүзә хәянәт эдәчәйик!..

Уғур. Эйби йохдур, гой йохласынлар! Саһаһ памбығын һәр һектарына әләвә оларәг алтмыш кило азот, 25 кило фосфор вермәлийик!

Бәдәл. Сән нә данышырсан, сәдр, памбыг аз галы...

Уғур. Мән агрономла да мәсләһәтләшмишәм. Элә лазымдыр!

Баллы (*голтуғунда емәк бағламасы дахил олу*). Сәһәрден һардасан, ай бала? Ахы дүнән кечәдән дилинә һеч нә дәмәйиб!

Уғур. Бу ағышда нийә зәймәт чәкирдин, ай ана! Өзүм кәләчәкдим.

Баллы. Бизим дә едийнәс чанымызә ятыр.

Алхан. Яхшы, сәдр, мән кетдим тикинтийә.

Алхан вә Бәдәл кедирләр.

Баллы. Мәни әл ичиндә биабыр эләдин, оғул. Кининин үзүнә баха билмирәм. Әкәр сән бу иши дүзәлтмәсән, ону бил ки, гәбримин үстүндә от да кәйәрмәз!

Уғур. Әһ, ай ана, вәллаһ, сизин һәркәтләрининизә дәмәк үчүн кәрәк даш, дәмир оласан. Бириниз, дөрд ил күллә алтында севдийнәм бир гызы инчидиб мәнән соодур, о бириниз башлайыр ки, «Алханы чыхарыб еринә кечиб...» Бир айрысы да кәтүрүб материал верир ки, «Уғур колхозу дағыдыр». Бунларын һамысыны сүкутла гаршыламаг билирсән нә гәдәр ағырдыр?

Баллы. Элин ағзыны юммаг олмас, бала. Көрдү-йүнү дейәчәк. Анчаг о материал мәсәләси нәдир? Нечә йәһни «колхозу дағыдыр»?

Уғур. Куя мән мүнәндислә әлбир олуб, сахта сә-нәдләрлә пул мәнәмсәмишәм.

Баллы. Нә олар, дейирләр, гой десинләр. һамы билир ки, сәндән элә шей баш вермәз.

Уғур. Йүзү инанмаса да, бири инанчаг, ана...

Баллы. Ким һейлә гәләт эләйә биләр, оғул? Мәкәр бу эл билмир ки, атаныз рәһмәтә кәләндә мән ийрми беш яшында чаван кәлин, көзүмү дүнянын бүтүн наз-не-мәтиндән чәкиб, сизи нечә бөйтүмшәм? Мән күнләрлә ач галмышам! Кирпикләримлә од көтүрүшәм, анчаг һеч кәсә боюн әймәмишәм! Әвимә һарам тикә гоймамышам. Мән бу бирчәкләрни намусла ағартмышам! Инди мәнәм оғлума әл оғрусу десинләр?!

Нияз (*Гулу илә дахил олу*). Салам, Уғур!

Уғур. Салам, сәни райком катиби истәйирди. Она зәнк эт.

Нияз дәстәйи кәтүрүр.

Баллы (*Уғура*). Йохса бунлар о иш үчүн кәлиб?

Уғур. Бәли, ана! Бу оғлан йохлама комиссионунун сәдридир.

Нияз. Алло! Биринчи катиби вер. Салам, йолдаш катиб, данышан Нияздыр. Бәли, йохлайырыг. Гәләлик бир сөз дейә билмәрәм. Хейр, һәлә айдынлашдырмамышыг. Мән өзүм сизә зәнк эдәрәм. Мүтләг. (*Дәстәйи асыр.*)

Баллы (*Нияза*). Бағышла, оғул, Уғурун ишини йохламага кәлән сәнсән?

Уғур. Бәсдир, ай ана!

Баллы. Сән отур ериндә. Бөйүк олан ердә кичик данышмаз!

Нияз. Уғурун нә иши вар ки, ана?

Баллы. Йох, оғул, сән мәни авам еринә гойма. Мән һамысыны билирәм. Өзүн дә элә баша дүшмә ки, айры аналар кими горхуб өзүмдән кәдәрәм. Йох, мәнәм сәндән тәвәгтәм вар.

Нияз. Буюр, ана!

Баллы. Мән сәнин габағына яйлыг атмырам! Сәндән диван истәйирәм, билдинми, диван!

Нияз. Нечә диван, ана?

Баллы. һагг диваны! Йохла. Дәриндән йохла! Дейиләндәр дүз олса, ону (*оғлуну кәстәрир*) элә итир ки, ийи-тозу да билинмәсин, һамы десин ки, үч оғланлар аслаһнын юрду кор галди! Йох, әкәр тагсыры олмаса, она шәрр атаны тап, вер мәнә!

Нияз. Тапыб версәм нейләрсән, ай ана?!

Баллы. Од вуруб элин көзү габағында одларам! О заман көрәр ки, Баллынын оғлуна шәрр атмаг нә дәмәкдир! Ширин баласыны күллә илә вурмаг олар, анчаг онунла зарафат этмәк олмас. Анасы сәни парча-парча эдәр. Эшидирсәнми, мөһкәм йохла! (*Чыхыр.*)

Нияз (*Уғура*). Арвад яман һәйчәнланыб...

Уғур. Нейләсин, анадыр. (*Пауза.*) Бу дәфә мән кәндә кәләндә күман эдирдим ки, инди даһа кәндә ишлә-мәк асандыр.

Нияз. Сән элә билирдин ки, мүбаризә гуртарыб?

Уғур. Йох, мән фикир эдирдим ки, мүбаризә инди артыг ени бир шәкил алыб. Биз инди ялынз тәбиәтлә, онун фыртына вә дашгынарлары нлә вурушмалыйыг.

Пауза.

Нияз. Сән өз сәһнини яхшы һисс этмисән. Бу, тәҗдирә лайигдир. Сән колхоз дәвләтинин йүз дәфәләрлә артмасына чалышырсан. Көнди планлашдырырсан. Эвләрә радио чәкдирисән. Пружинли чарпайылар алдырырсан. Мәдәнийәт сарайи тикдирисән... Лакин инсанлары бу бөйүк һәят үчүн һазырламырсан. Онларын гәлби сәнин үчүн охунмамыш бир китабдыр. Сән бу сиррли китабы бир дәфә дә олсун ачыб бахсайдын, онун гызыл сәтирлары арасында һәлә дә кизиләниб галмыш бә'зи гара ләкәләр көрәрдин вә бу ләкәләр сәни һәр шейдән чох нараһәт эдәрди.

Уғур. Сән доғру дейрисән, Нияз. Биз бә'зән һәятын заһири чәһәтинә о гәдәр гапылырыг ки, инсанларын гәлбинә нүфуз этмәйи, кечмишин дәһшәтли зүлмәтиндән гырылыб, орада галан гаранлыглара ишыг сачмағы унудрут.

Нияз. Вә бу гаранлыглар сәнин тикдийин мәдәнийәт сарайына кедән йоллары чәтинләшдирир.

Уғур. Доғрудур!

Нияз. Буна көрә дә биз, инсанларын камала чатмасына, Коммунист партиясынын бөйүк идеалларына лайиг олмасына чалышмалыйыг. Биз сәнинлә Авропа кәндләрини көрдүк. Бу кәндләрин харичи көрүнүшләри пис дейилди. Элә дейилми? Лакин орадакы инсанларын руһу нә гәдәр гаранлыг, нә гәдәр союг иди. Ядындадырмы, сән мәнә дейәрдин ки, «бу адамларын үзүнә баһанда, үрәйин сыхылыр». Бизим ән бөйүк үстүнлүйүмүз дә бурададыр. Бизим гәлбимиз айдындыр! Әкәр орада тохунулмамыш гаранлыг бир кушә вәрса, биз партия прожекторуну биринчи нөвбәдә ора чевирмәлийик!

Нәчәфлә Мәдәд кәлирләр.

Мәдәд. Ай йолдаш сәдр, ахы белә шей олмаз!

Уғур. Нә олуб, Мәдәд?

Мәдәд. Чаным, нә олачаг, сарай дейрисән, тикирик, һәр нә дейрисән, эләйирик. Бир дәгигә өз гапы-бачамыза бахмага вахтымыз галмыр. Бу тәрәфдән дә башламасын ки, «Гызыл Улдуз» колхозуна көмәйә кедин!»

Уғур. Сиз һәлә кетмәмисиниз?

Мәдәд. Һамы кедиб, биз кетмәмишик. «Өзүмүзә умач ова билмирик, өзкәйә әриштә кәсәчәйик!» Гурдумуз галыб орда ач. Ярпаг тапмырыг...

Уғур. Буна көрә кетмәмисиниз?

Мәдәд. Бу азыд? Дейир «Сәни чох истәйирәм, өзүмү сәндән дә чох истәйирәм».

Уғур. «Микоян» колхозунда ярпаг вар?

Мәдәд. Нийә йохдур. Анчаг өзүнүкүләри гоюб мәнә вәрәрми?

Уғур (телефона). Алло! «Микоян» колхозуну вер. «Микоян!» Бәдүрүст, сәнсән! Мәнәм, Уғурдур. Сизә бәрк ишимиз дүшүб. Гурдларымыз тәләф олур. Ярпаг чатдыра билмирик.

Мәдәд. Ай верди һа!..

Уғур (телефона). Сизинки дә азыд? Дейирсән ахы азыр. Чох сағ ол! Һә (кулур), яхшы. (Дәстәйи асыр. Мәдәдә.) Нәглият бригадасына де, бу саат ярпаг үчүн «Микоян» колхозуна ики машын көндәрсин!

Мәдәд (һейрәтлә). Ики машын?

Уғур. Тез! (Мәдәд чәлд гачыр. Нәчәфә.) Сән нә буюрурдун?

Нәчәф. Бир буюрмағы йохдур. Анчаг, Уғур, достлугда, гоншулугда һеч бу яхшы иш дейил...

Уғур. Нә олуб, мән нейләмишәм?

Нәчәф. А киши, нечә «нейләмишәм»? Та бирчә о галыб ки, бычаг көтүрүб башымызы да кәсәсэн...

Уғур (һирсләнир). Гыса де көрүм, нә истәйирсән?

Нәчәф. Йолдаш Нияз да бурдадыр, гой эшитсин, гардаш, бригадирликдән чыхартдың, динмәдим. Дедин «Һәйәтјаны торпағын чохдур», тутуб ярысыны алдын, динмәдим. Дедин «памбыгдан сонра да кәл тикингилә ишлә», динмәдим... инди дә дейрисән «кет «Гызыл Гаяда» гая парлат»; гәләт эләмишәм ки, ит әйямында бир иш тутмушам, инди әлино ихтияр кечиб дейән өлдүрчәксэн?

Уғур. Һансы иш?

Нэчэф. Балам, гыз иди, сэн истэмишдин. Мэн дэ истэдим. Байэм өзүн чох дүз-эмалди иш тутдун? Языгы беш ил көзлөднб ахырда да бир айрысыны янына салыб кэтирмэдин? Нияз йолдаш да гой эшитсин.

Уғур (*саатына бахыр*). Ийirmi дэгийгөй гэдэр йыгышыб «Гызыл Гаяя» кетмэлисэн. Эшитдинми?

Нэчэф. Кетмайгөчэйэм! Мэнэ даш лазым дейил. Сэнэ ким дейирди ки, ишин-күчүн бу вахтында көтүрүб о бойда тикили башла?! Экэр сарай лазым иди, нийэ һөкүмэт демирди?

Уғур. Сарай һөкүмэтэ лазым дейил, бизэ лазым-дыр, анлайырсаңмы?

Нэчэф. Анлайырам. Нийэ анламырам. Чөрөйи бур-нумуза-гулағымыза емирик ки!.. Чох яхшы анлайырам. Бақьдан кэтирдини инчинар гыза бир иш дүзэлтмэк лазым иди я йох?..

Уғур. Мэн сэнэ әмр эдирәм! Бу саат «Гызыл Гаяя» йола дүш вэ мөндөн ичазэсиз кәндэ гайытма! Ди һайды!

Нэчэф. Мэнэ нэ һәрбэ-зорба кәлирсэн, ә?.. Мэн он ил она-буна муздур олмушам!

Уғур. Муздур олмусан дейк кәрэк ишэ кетмәйэсэн?

Нэчэф. Һарда чэтин иш вар кәрэк мэн кедәм?

Уғур. Нэ олар, беш ил сэн асаныны көрмүсән, башгалары чэтинини. Инди дэ гой онлар асаныны көрсүнләр, сэн чэтинини...

Нэчэф. Яхшы гисас алырсаң! Ал! Эйби йохдур. (*Чыгыр*.)

Уғур (*Нияза*). Сэн доғру дейирсэн, Нияз!..

Нияз. Мэн кедирәм, хаһиш эдирәм, едди тон бостан мәһсулунун үзвләрэ пайланмасы вэ я сатылмасы һаггында олан сәнэди ярым саата гэдэр мэнэ чатдырмасыныз.

Уғур (*Гулуя*). Һәмнин сәнэди бу саат тапыб көндәрсэн йолдаш Нияза. Мэн кедирәм ишин үстүнэ.

Гулу. Баш үстэ.

Уғур (*Нияза*). Кедэк. (*Чыгырлар*.)

Гулу. Едди тон...ди кәл чаваб вер. Бу Нэчэф залым оғлуна йүз дэфэ дейирәм сатмысан, кәтир һагг-һесабы вер, элэ дейир бу күн-сабаһ, бу күн-сабаһ. Өзүм дэ

яманча пахмеләм. Бир гэдөй олсайды, башым дүзэләрди. (*Нэчэф дахил олу*.) Яхшы кәлдин. Гардаш, о шейләрин һагг-һесабыны нийэ кәтириб вермирсэн? Ахы белэ иш олмаз! Будур, инди госконтрөл тәләб эдир. Нэ чаваб верим?

Нэчэф. Нэ шей? Нэ һагг-һесаб? Башына ат-зад тәпмәйиб ки?!

Гулу. Зарафаты бурах... дедин «Инек алырам, үчдөрд күн көзлэ», мэн дэ көзлөдим. Сәдр дэ элэ билир ки, о пул чоһдан банкдадыр.

Нэчэф. Бейлэ билмәйи яхшыдыр.

Гулу. Дедийин одур ки, сәнин учундан ики-ики адам кедэк кирәк газамата?

Нэчэф. Горхуб өзүндөн кетмә! Сәдр чавабдеһдир, сән нийэ газамата кедирсэн?

Гулу. Бура бах, онсуз да өвгатым тәлхдир. Хаһиш эдирәм, бу саат дуруб, кедиб, о пулу дүзәлдиб кәтирәсэн...

Нэчэф. Сиздэ гәбзим вар, йохса нарядда голум?

Гулу. Ядымдан чыхыб нарядда гол чәкдирмәишәм. Сәдрин көзүнүн габагында мән өзүм гол кәдик вермишәм.

Нэчэф. Яхшы тапмысыныз. Сән сәдрэ шаһад кеч, сәдр дэ сәнэ. Йох, ашна, «Кечәл суя кетмәз». Мәһкәмәдә адамдан документ тәләб эдирләр. Варыңыздыр, чыхардын, йохунузду, чаваб верин! Билдин?

Гулу (*дону*б галыр). Даһа сәнэ бир сөзүм йохдур!

Нэчэф (*бәркәдән күлүр*). Нэ сөзүн олачаг? (*Чибиндән бир шүшэ коняк чыхарыб гоноу столун үстүнэ*.) Көтүр зәһәрлән! (*Гулунун көзләри шыгланыр, лакин бөйүк тәрәддүд кечирир, билмир конякы көтүрсүн я көтүрмәсин*.)

Нэчэф. Даһа яхшы, дүзәләр, көтүр, вур кетсин!

Гулу. Бу саат дуруб, кедиб пулу кәтирирсэн я йох?

Нэчэф. Бир көтүр ич, сонра.

Гулу. Сән өл, сөз вермәсэн, ичмәрәм.

Нэчэф. Яхшы. Ди көтүр...

Г у л у (*тэлэсик шүшэни гапыр*). Һә, инди ичәрәм. (*Мүтәхәссис бир һәрәкәтлә архадан вуруб шүшэни ачыр*.) Буну кәтирирдин бари бирчә плитка да шакалад алайдын, дайна!

Нәчәф. Шакалад нәди, ушаг-задсан? Енә бозартмадан-заддан де...

Г у л у (*ичир*). Бозартма... Ачыһырам сизин һалыныза. Һеч өмрүндә бунуи дадына бахмысан?

Нәчәф. Мән нә билирәм нә зәһримардыр.

Г у л у (*ичир*). Ачыһырам сизин һалыныза. Һеч билирсэн рому нечә ичәрләр, шампански илә нә закуска эдәрләр? (*Ичир*.) Языглар. Ахшам иш, сәһәр иш, кечә памбыг, күндүз памбыг... Бир сорушан кәрәк ки, ахы буилар һамысы нә үчүндүр? Бир дә көзүңүзү ачыб кәрәчәкснниз ки, баш ағарыб, диш төкүлүб... Олмусунуз... меймунун бири! (*Нәчәф столун үстүндәки кағызь көтүруб бахыр*.) Амма мәнә нә вар? Һә, Нәчәф?

Нәчәф (*көзләри кағызда*). Сән нейләмисән? Ағзында гуш кәтирмәисән ки...

Г у л у (*сәрхош*). Элбәттә кәтирмишәм.

Нәчәф. Бу нә кағыздыр?

Г у л у. Әши, бир гулаг ас! Ахы онунла нә ишин вар? (*Нәчәфдән алыр вә столун үстүндәки кағызларын һамысыны көтүруб ейшә гюор*.) Һә... дейирсан «нейләмисән»? Дүняда нә гәдәр ички вар, һамысындан ичмишәм. Ән ләзиз таамлардан дадымышам. Ән көзәл ханымларла бадә-бадәйә вурмушам. Тай нейләйчәйәм, һә?

Нәчәф (*онун сөзүнү кәсир*). Гулу, мән сәнин янына бир ишә кәлмишәм.

Г у л у (*сәрхош*). Буюр. Бир олмасын, лап он олсун. Амма өз арамыздыр, өкүзсэн...

Нәчәф. Гулаг ас. Ахы бу Уғур бизим ахырымыза чыхды. Нийә бир тәдбир көрмүрсән?

Г у л у. Нийәни нә эдим? Мән началяк милиснийә-зад дейләм ки...

Нәчәф. Сән истәсэн ону ики дәгигәдә йхарсан. Гуйруғу бу саат гапы арасындадыр. Көтүр о документләрин бир-икисини чыр, гуртарсын кетсин.

Г у л у. Мән һейлә гәләт эләйә билмәрәм. О кишин мәнә бир пислийн дәймәйнб.

Нәчәф. Бәс о күңкү төһмәт?

Г у л у. Әһ, сән дә сөз данышдын. Алныма япышдырмайыб ки, бир сөздүр кағыз азыб туллайыблар ора. Нә төһмәт?.. Нә протокол? Өкүзсэн, өкүз... Көтүр бундан бирчә гуртум ич, көр дүняда көзүнә нечә көзәл шейләр көрүнүр. Төһмәт...

Нәчәф. Элә эт ки, буну һәмишә ичәсэн, сабаһ Уғур сәни гулугдан чыхарыб атанда, һардан тапа-чагсан?

Г у л у. Нийә чыхарыр?

Нәчәф. Һүсейналы кишинин оғлуну көндәрир һесабдарлыг охумаға.

Г у л у. Нә олар? Һесабдарлыг олмаз шотчнклик эдәрәм. Мәнә нә вар? Сән өләсэн, элә хошуғурам ки, Күрүн үстә кетсәм дөнүб олар шампански. Чүнки нийә? Һеч кәсә пислик эләмәрәм. Һеч кәслә дә ишим йохдур. Мәнимки олдыр ки, ары кими бала-бала дүнядан ширә чәкәм. Анладын? (*Ичир, охуор*.)

Нәчәф (*пәнчәрәдән бахыр*). Мән кетдим. Сәдр кәлир. Оху, яхшы охуорсан. (*Тэләсик чыхыр*.)

Г у л у. Амма дүня өкүз кәлдин, өкүз дә кедәчәксән. Ахшамачан сөз, гийбәт, «Нийә филанкәс белә олду. мән һейлә...» Тфу!.. Бирчә баша дүшмүр ки, бу дүня нә гәдәр көзәлди! (*Пәнчәрәдән бахараг охуор*.)

Уғур (*дахил олур*). Нә олду, дедийим сәнәди тапыб көндәрдин? (*Гулу өзүнү йығышдырыр. «Һазыр ол» вәзыйәтиндә даяныр. Ичдийшин бүрүзә вәрмәйә чалышыр*.) Команда-зад вәрмирам ки? Элә нийә дурмусан?

Г у л у (*сәндәләйәрәк она яхынлашыр*). Валлаһ, сән яхшы оғлансан... (*Өпүр*.)

Уғур. Енә бу ики дашын арасында һарда ичдин? (*Гулу енә ону өпүр. Уғур үзүнү силәрәк*.) Бурах!

Г у л у. Чанлара дәйән оғлансан! Сәнин гәдрини билмирләр. (*Енә өпүр*.)

Уғур (*ыгыгырыр*). Бурах сәнә дейирәм! Де көрүм, сәнәд һардадыр? (*Ахтарыр*.)

Г у л у. А киши, нэ сэнэд? Нэ төһмэт? Бир кэл бах!
(*Пэнчэрэйэ дартыр.*) Көр дүняда нэ гэдэр көзөл мэн-
зэрэлэр вар! Бирчэ о ямачдакы лалэлэрэ бах! Көр баш-
лары нечэ тэрпэнир! Элэ бил бизи чагырырлар!

У ф у р (*ахтарыр*). Йохдур! Һара гоймусан?

Г у л у. Ай йолдаш сэдр! Инсафын олсун. Бу саат
мэним көнлүмдэ күллэр ачыр. Бүлбүллэр охуюр. Сэн дә
башламысан картоф белэ олду, соған белэ кетди...

У ф у р (*ахтарыр*). Лэ'нэт сэнэ, шейтан!

Г у л у. Йолдаш сэдр, һарачан десэн сэнэ садигэм.
Анчаг, мэн өлүм, бу саат мэнимлэ арпа-саман сөһбэти
данышма...

У ф у р (*бөйүк һэйэчан ичиндэ бир дэ ахтарыр*).
Йохдур!

П э р д э

ДӨРДҮНЧҮ ПЭРДЭ

ЕДДИНЧИ ШӘКИЛ

Алхан кишинин эвиндэ. Пэрдэ ачылдыгда Сэдэфлэ Турач ишдэн
еничэ гайдырлар.

Т у р а ч (*гапынын агзында*). Яхшы, даһа мэн кедим,
ахшамдыр.

С э д э ф. Кетмэ, Турач. Бу сон вахтлар һеч тэк
гала билмирэм. Иллаһ да ки, ахшам чагылары...

Т у р а ч. Нэ үчүн? Һейф дейил ахшам чагы? Мал-
гара өрүшдэн гайдыр. Гапылардан түстү галхыр. Йү-
йүрүб каһ инэк сагырсан, каһ самавара од салырсан.
Һэвэсим о гэдэр артыр ки, аз галыр ки, шеир дейэм.

С э д э ф. Торан говушанда мэнэ элэ кэлир ки, дүня-
нын үзэринэ гэм-гүссэ илэ долу анлашылмаз бир пэрдэ
энир. Элэ бил ки, һэр шей йох олуб кедир. Үрәйим
кечэйэ дүшмүш гериб үрәйи кими сыхылыр...

Т у р а ч. Бэсдир, ай гыз! Өзкэ ердэ данышма, сэнэ
күлэрлэр. Сэсин алэми көтүрүб, гәзетлэр күндэ шәкли-
ни чап эдир. Өзүн дә башламысан ки, кечэ белэ олду,
пэрдэ һейлэ...

С э д э ф. Өзүмэ дә ар кэлир. Анчаг нэ эдим...

Т у р а ч. Бунларын һамысы севкидэндир. Дейирэм
далаш, далашмырсан, ялындан чыхар, чыхармырсан.

С э д э ф. Ядымдан чыхармышам.

Т у р а ч. Бэсдир... Бэсдир... Көрэндэ бурнунун учу-
на кими саралырсан. Эһ, һейф ки, мэн бир субай оглана
ашиг олмурам. Йохса сэнэ көстэрэрдим...

С э д э ф. Нэ эдәрдин?

Турач. Дейәрдим бирбаш Зака! Элэ ки, көрдүм хейр, чөмхөм эдир, онда дейәрдим худаһафиз, атыны сүр, дүз кеч! Бөс нечө? Йох бир аһ-ваһ эләйчөкдүм! Атам дейил, гардашым дейил. Гой һара кедир кетсин. Нә чоһ дүняда оғлан!

Сәдәф. Әкәр севсәйдин белә демәздин...

Турач. Дейәрдим, һәлә бир аз да о яна кедәрдим. Бура бах эй, ай гыз, о «Лейли-Мәчнун» ки, көстәрирләр һа, дәлилик дейил, нәди? Ай аман! «Кетмә көзүмдән, кедәрәм өзүмдән».

Сәдәф. Каш мән дә сәнин кими олайдым, Турач...

Турач. Нийә, мән нечәйәм? Йохса элә билирсән мәнним үрәйим-задым йохдур? Бах, сөндән нә кизләдим, о госконтрол оғлан вар һа?

Сәдәф. Ниязы дейирсән?

Турач. Һә, мән өлүм, ағзындан чыкмасын. Яман хошума кәлирди... Көрәндә үрәйим гуш кими чырпындырды. Амма нейирсән, элә ки, эшитдим арвады вар, о саат бир даш, бир гую. Инди һеч вечимә дә дейил. Габағыма чыханда дүз кечирәм.

Сәдәф. Мән унда билмирәм, Турач... Чәһнәдә олдуғу бу беш илдә мән хәяләнә она о гәдәр бағланмышдым ки, инди бирдән-бирә әлими үзмәк фикри мәнә өтүмдән дә бәтәр көрүнүр.

Турач. Ким билир, бәлкә енә дә бир-биринизә гисмәт олдуруз?

Сәдәф. Бәсдир, Турач. Белә сөзләр яхшы дейил. Шәфәг эшитсә нә дейәр?

Турач. Араларына бир мөғләтә салмышам ки, улдузлары бир дә барышмаз!

Сәдәф. Гыз, дәли олмусан, нәди?

Турач. Дәли-зад олмамышам. Ачыб һамысыны Шәфәгә демишәм.

Сәдәф. Доғру дейирсән, йохса зарафат эләйирсән?

Турач. Лап доғру! Әмидөстүм да анд ичиб дейиб ки, Сәдәф бу эвдә кәлиң олду-олду, олмады сәнә оғул демәйчәһәм!

Сәдәф. Сән нә пис иш тутмусан, гыз! Ахы сәнә ким демишди ки, кедиб өз нынндан белә иш тутурдун? Лап биабырчылығ олуб...

Турач. Гыз, я сән дәли олмусан, я да мән! Баягдан башламысан, «ай унда билмирәм», инди дә белә дейирсән...

Сәдәф. Унда билмәмәк даш олуб боюндан асылмағ дейил! Көр бир нә этмисән? Мән сәнә нә этмишдим, Турач? Нийә белә иш тутурдун? Инди онлар элә зәнн эдәчәкләр ки... (Ағлайыр.)

Турач. Яхшы, ай гыз! Даһа бир дә элә иш тутма-рам.

Сәдәф. Сән мәнни о гәдәрми дүшүб-итмиш бир адам һесаб эдирдин? Мән үрәйими парчалайыб тулларам, анчаг бир дә...

Турач. Нә эдим ахы, галмышам ай арасы, күн арасы, валлаһ, о гызда дә үрәйим яныр. Сән енә өзүмү-зүнкүсән... Амма о, гәрибдир. Узаг ердән Уғуру дейиб кәлиб... Өзүнү һейлә шад көстәрмәйинә баһма, яман дәрд чәкир. Дүнән ахшам эвинин габағындан кечирдим, көрдүм пәнчәрәйә сөйкәниб, элә гәмкин-гәмкин бахыр ки, үрәйимә од дүшдү.

Алхан даһил олур. Сәдәф өзүнү йығышдырар.

Алхан. Нә олуб, гызым?

Сәдәф (көз яшлары арасындан күлүмсәйәрәк). Бир бир шей, ата! Турачла зарафатлашырдыг... (Чеври-либ о бири отаға кечир. Турач да онун ардынча кедир.)

Алхан (өз-өзүнә). Гыз онун хифәтин эләйир. Уғуру яхшы иш көрмәди... (Гәляһныны долдурур.)

Сәдәф даһил олур.

Сәдәф. Чәрәк кәтиримми, ата?

Алхан (сонсуз кәдәр өз мөһрибанлығ ифадә эдән бир нәзәрлә она бахыр). Баяг нийә ағламышдың, гызым?

Сәдәф. Һеч, элә белә... (Пауза.) Бу кечә аңамы юхуда көрмүшдүм...

Алхан (саралмыш һалда). Нечә көрмүсән?

Сәдәф. Көрдүм онун кәлиник палтарыны сандыгдан чыхарыб, кеймәк истәйирәм. Анчаг бирдән гапы ачылыр, о күлә-күлә кирир ичәри. «Нә гайырысан гызым?» дейир. — «Сәнин палтарыны кеймәк истәйирәм, ана, — де-

Иирэм, — дейирлэр бу палтарда мэн сэнэ охшайырам». О, голумдан тутараг «истэмэз, гызым, той бу палтар һәмнишә сандыгда галсын». Мэн она бахырам... — Бәс атам дейир сәнин үзүндә бир гара хал вар? — О күлүр... «Мэн о халы сэнә бағышлалышам, гызым» дейир. *(Гыса пауза.)* Оун сачлары, көзлөрэй эйнилә сәнин мәнә данышдығын кими иди, ата. Мэн онун сол янағында олан балача чапыгы да көрдүм. Ахы сән дейирдин ки, амамын сол янағында кичик бир чапыг вар иди.

Пауза.

А л х а н. Сонра нә олду, гызым?

С э д э ф. Сонра билмирам нечә олдуса айылдым...

А л х а н. Бәс о сәнә демәди ки: «Алхандан инчими-шәм?»

С э д э ф. Нә үчүн элә дейәйди, ата?

А л х а н. Она көрә ки, мэн онун хаһишини еринә ети-рә билмәдим!

С э д э ф. О нә хаһиш этмишди, ата?

А л х а н *(көзүнү юмур. Дәрин дахили сарсынтылар кечирир)*. О, дан еринин шәфәгләриндән яранмышды, гызым! Бизим дағлар онун кими чан көрмәмишди. Анчаг фәләк онун сәрв гәддини яй кими эйди. О, вәрәм ятағын-да күл кими солуб кедәркән, бир ахшам сәни гучағына көтүрүб хейли вахт үзүнә тамаша эләди. Сонра, «Алхан, — деди, — элә эт ки, дүнянын һеч бир гәм-гүссәси бу гызын гәлбинә йол тапмасын. Әкәр хошбәхт олса гәбримин үстә кәл, мәнә де!» *(Пауза.)* Сөйлә, гызым! Инди мән она нә чаваб верим?

С э д э ф *(ону гучаглайыр, көз яшлары арасындан)*. Мәнин нә дәрдим вар, ата?..

А л х а н. Мән һамысыны билирәм, гызым. Нийә киз-ләдирсән. Сән ки, мәним үрәйимин бир парчасысан. *(Сәдәф она гысылараг, үзүнү сингәсиндә кизләди, пауза.)* О оғланы ядындан чыхар, гызым! Әкәр о сәнин үрәйинин бир парчасы исә, о парчаны кәс, ат! Атаны бу гоча вахтында унудуб мәгмун эләмә.

С э д э ф *(әәг'ийәтлә)*. Бу күндән сонра сән мәним хошбәхт олдуғума инана биләрсән, ата. Кәл отур, шамыны кәтирим. *(Столу дүзәлдир.)*

А л х а н. Сағ ол, гызым! Мән сәндән чох разыям!.. *(Сәдәф столун үстүнә габ-гачаг дүзәрәк, о бири отаға кечир.)*

Н э ч э ф *(дахил олу)*. Салам, Алхан дайы! Нә олуб, дейәсән кефсизсән?

А л х а н *(гаш-габагы)*. Бир шей йохдур...

Н э ч э ф. Йохламадан хәбәрин вар?

А л х а н. Йох, нә олуб ки?

Н э ч э ф. Гәлә ки, едди тон бостан мәһсулу әксик кәлиб.

А л х а н. Билирәм.

Н э ч э ф. Көрдүн? Мән чамаата дейәндә ки, бу, кол-хозу дағыдыр, дейирдиләр белә. Сән биләрсән, бу комис-йон бу ишә нә дейир?

А л х а н *(ачыгы)*. Нә дейәчәк, һара хәрчләдийинни сүбүт элә билмәсә, Уғур мөһкәмәйә верилчәк.

Н э ч э ф. Өзү дә 7 августла. Элә дейил?

А л х а н. Йәгин һейлә олар...

Н э ч э ф. Бах, адама белә әдәрләр!..

А л х а н *(она диггәтли бир нәзәр салараг)*. Өз ара-мыздыр, дейәсән ахы бу ишләр сәнин кәләйиндир?

Н э ч э ф *(күләрәк)*. А киши, тай күн кими ашкар олан шейә нийә «кәләк» дейирсән? Сән дә гәрибә адам-оһан, нийә фүрсәт дүшәндә бунун хышыны вермирсән ерә?

А л х а н. Ахы мән инанмырам.

Н э ч э ф. Инандын инанмадын. «Гисаса гисас» де-йибләр. О бизи вуруб, биз дә ону вурмалыйың! Өзү дә элә вурмалыйыг ки, бир дә өзүнә кәлмәсин! «Йланы ярала-йыб бурахмаг олмаз!»

А л х а н. Демәк, бунларын һамысыны сән дүзәлтми-сән?

Н э ч э ф. Бәс о нечә күман эләйирди? Сән яшда кишинин ерина кечәндә, мәни бригадирликдән чыхарыб ушағларын рузусуну кәсәндә, әлбәттә, белә олар! Гой инди кедиб бир аз ятсын, ағлы башына кәлсин!

А л х а н. Демәк, белә! Адә, көпәк оғлу, сән мәни ах-маг һесаб эдирсән, һәди? Нә чәсарәтлә мәнә белә сөзләр дейирсән? Сәнин кими адамы ит кими өлдүрмәк лазым-дыр! *(Дивардан ов түфәнкини гапыр, Нәчәф аяға гал-хараг, бир түкүнү дә тәрпәтмәдән сукутла даяныр. Сәдәф*

элндә эмәк дахил олур.) Чых байыра, әчлаф! Әкәр сәни өлдүрмәсәм мәнән пис адам йохдур!

Сәдәф (емәйи столун үстүнә гояраг, атасынын голундан япышыр). Даян, ата!

А л х а н. Чых байыра, бинамус! Киши намәрд олмаз! Көр ағлыны һара вериб ки, мәни дә өзүнә йолдаш эләмәк истәйир!

Нәчәф. «Яхшылыг элә, әвинә саламат кетмә» буна дейиләр.

А л х а н. Чых байыра, бинамус!

Сәдәф. Ай ата, сән аллаһ, һөвсәлә элә! (Нәчәфә.) «Сән нийә гурууб галмысан? Кет дейир, кет дә!

Нәчәф чыхыр.

А л х а н. Кет, көпәк оғлу, гурбан оласан бу гызая...

П ә р д ә.

СӘККИЗИНЧИ ШӘКИЛ

Колхоз идарәси. Пәрдә ачыланда Уғур һайәчанлы дахил олуп папағыны столун үстүнә туллайыр.

Уғур. Беш ил кечә-күндүз вуруш, фашисти гыратыра апар чыхар Берлинә, ахырда сәни өз кәндиндә, чанындан мин дәфә артыг севдийин өз доғма вәтәниндә халг малыны гарәт эләйән бир гулдур кими мұһакимә этсинләр!

Ханмурад (һайәчанлы дахил олур). Су енә кәсилди. Дейир дәннә учуб!

Уғур. Енә учуб?

Ханмурад — Вәлини машына кәндәрмишдим. Хәбәр кәтирди ки, о күн сементләдийимиз бәнди су юуб апарыб...

Уғур. Лә'нәтә кәләсэн! Нарая гәдәр сувара билдиниз?

Ханмурад. Алынын саһәсини гуртарыб, Бәдәлининә кечәндә кәсилди.

Уғур. Бүгүн памбығын дөрддә бири!..

Ханмурад. Памбығын пис вахтыдыр. Бу күн-сабаһ су верә билмәсәк, яныб төрк олачаг...

Шәфәг (кәлир). Даш чатмыр, Уғур. Арха тәрәф-дәки һөркү ярымчыг галды...

Уғур. Дарыхма, Шәфәг, «Гызыл Гаяда» һазыр дашымыз вар.

Шәфәг. Машына лазымдыр. Нәглият бригадири машына вермир.

Уғур. Онда тагсыр йохдур, Шәфәг. Машынар нефт кәтирмәйә кедиб.

Шәфәг. Онда тапшырын, кәлән кими версинләр. «Гызыл Гаяя» мән өзүм кәдәчәйм!

Уғур. Бу саат...

Ханмурад. Су кәлмәсә тикинти иши онсуз да даяначаг!

Алы киши, Бәдәл, Вәли, Мәдәд дахил олурлар.

Алы киши. Сәдр, ичазә вер, йығышыб кәдәк, дәннәни дүзәлдәк.

Вәли. Памбыг әлдән кедир.

Бәдәл. Чанын үчүн, аз галыр адам кими дилләниб су истәсин.

Мәдәд. Сән өлмәйәсэн, белә дә иш олар? Илдә-әйямда бир һектар саһә көтүрүб бу Бәдәллә ярыша кирмишәм. Су да башымыза бу оюну ачыр. Амма, сәдр, көрүрсән мәним памбығым нечә памбыгдыр?

Бәдәл. Белә чыхыр ки, сәнинки мәнимкиндән яхшыдыр?

Мәдәд. Бәс нечә? «Кор-кор, көр-көр». Сәнин памбығын һара, мәним памбығым һара!..

Бәдәл. «Чүчәни пайызда саярлар...»

Мәдәд (өзүндән чыхыр). Пайызда мәнә нә эләчәк-сән, ә? Сән өлмәйәсэн, сәнин памбығын һеч мәнимкинин явындан да өтә билмәз!

Алы киши. Ай Мәдәд, енә галмағал салма көрәк! Бу саат һейлә сәһбәтләрин ери дейил.

Мәдәд. Әйә, һейләйим ахы! Көрмүрсән? Сәдр, сән о башын, мәним саһәм бир бәзәкли-кәлине охшайыр я йох?

Уғур (кулүмсәйир). Бээкли кәлине охшаса алағы чох олар, Мәдәд киши... Сән чалыш, садә кәлине охшасын. Индисә йолдашлар...

Гулу (һәйәчәнлә дахил олу). Бизи падсуд верирләр, йолдаш сәдр. Мәни дә сәнинлә бирликдә... Дейирәм, а киши, валлаһ-биллаһ, мәним бу ишдән хәбәрим йохдур. Кимә дейирсән?

Уғур (саки). Мешәдән кәтирилән ағачлары һесаба алдын?

Гулу. Әши, пир олмуш, бурда падсуд кедирик, сән дә башламысан...

Уғур (ачығлы). Ағачлары һесаба алдын я йох?

Гулу (зорхарағ). Бу саат аларам...

Уғур. Машынар шәһәрдән гайыдан кими икисини дә көндәрәрсән даш кәтирсин! Эшитдинми? (Шәфәғә.) Сизин даш үчүн кетмәйиниз лазым дейил. Өзләри кәтирәчәк... Анчағ хәниш әдирәм, бу саат бизимлә дәнһәйә кедәк. Нечә дәфә дүзәлтмишик, учуб. Көрүнүр мүнәндис әли лазымдыр.

Шәфәғә. Мәмнунийәтлә! (Гулуя.) Анчағ машынарлы кәлән кими көндәрин, бу күн мүтләг даш кәлмәлидир!

Уғур. Кедәк, йолдашлар, дәнһәни бу күн дүзәлтмәк лазымдыр!

Чыхырлар. Гулу галыр.

Гулу (өз-өзүнә). Чаным, белә дә адам олар?

Нәчәф (дахил олу). Нә олуб? Нә донгулданыр-сан?

Гулу. Әши, көрмүрсән, кәндлә бу бойда комиссия ишләйир, бизи падсуд всрирләр. Залым оғлунун бир түкү дә тәрпәнир.

Нәчәф (истеһзалы кулушлә). «Дәвәдән йыхылыб, пәт-һәтү әлдән гоймур.» Гәзәмәтә кирәндә һалыны сорушарам.

Гулу. Ай намәрд оғлу, баша дүшүрсән, мәни дә она гатыб тутарлар!..

Нәчәф. Нейлә горхудурлар ки, бир шей өйрәнсинләр. Нә ихтиярлары вар, сәдр олу, йохса сән?

Гулу. Гардаш, мән ону-буну билмирәм, ачыб һамысыны дейәчәйм!

Нәчәф. Маймағ, бишәрәфи!

Гулу. Йохса ки, сән чох шәрәфли адамсан.

Нәчәф. Мән һеч кәсдә гисас гоймамышам, гойма-чағам да!..

Гулу. Гисас-мисас билмирәм, һамысыны ачыб дейәчәйм. Сәнин учундан өзүм күдаза верә билмәрәм.

Нәчәф. Көрүрәм буйнузунун диби кичишир.

Гулу. Нейләрсән?

Нәчәф. Неч нә. Алһына бирчә күллә вурарам! Билдин? Өзүн дә билирсән ки, вурарам!

Гулу горхусундан донуб галыр. Пауза.

Нәчәф. Яхшы, мәни нийә чағырдыб.

Гулу. Мән нә билим?

Нияз (кәлир). Нәчәф киши, әһмәт олмаса, сиз бир аз байырда көзләйин, бу саат чағырарам.

Нәчәф. Баш үстә. Байырда көзләрик. (Гулуя тәһдидичи бир нәзәр салыб чыхыр.)

Нияз. Нә олду, сәнәди тапдын?

Гулу. Ай йолдаш, мән һесабар бабаям. Нә билим ким апарыб. Ким сатыб, бөйүк колхоздур. Базара күндә йүз араба шей кедир, онла амбардар чавабдәдир, нийә ахы мәним яхамдан япышмысан?

Нияз. Бостан вахты амбардар шәһәрдә партия кур-сунда олуб, ону сән әвәз әләмисән!

Гулу. Доғрудур. Анчағ...

Гиса пауза.

Нияз. Эшитдийимә көрә сән дүз адамсан. Уғрун да хәтирини истәйирсән, бас инди онун мәнкәмәйә верилд һәбсә алынмасы, партиядан чыхарылмасы һеч сәнин үрәйини ағрытмыр?

Гулу (һәйәчән ичиндә). Ағрыдыр, йолдаш Нияз, валлаһ, ағрыдыр. (Пәнцирәдән көрүнән Нәчәфә бахыр вә онун тәһдиддәдичи бахышлары алтында башыны ашағы дикарәк сусур.)

Нияз. Экәр ағрыдырса, экәр сән Уғур кими бир йолдашын чәмиййәт гаршысында, партия гаршысында бәднам олмасына разы дейилсәнсә, нийә сусурсан? Нә

үчүн бу чинайэтин ачылтасында дәвләтә көмәк эләмир-сән? Ахы сән совет вәтәндашысан!

Г у л у (*мүтәәссир*). Йолдаш Нияз, мән зәиф аадам, ичәнәм, анчаг бу күнә гәдәр һөкүмәтин бир гәпийинә көм бахмамышам! Халг малына хөянәт эләмәмишәм!

Н и я з. Доғрудур. Сән зәиф аадамсан! Сәндә кишилик чатмыр, совет вәтәндашы исе һәр шейдән эввәл мәрд олмалыдыр! Чых, Нәчәфи бура көндәр.

Г у л у. Баш үстә. (*Чыхыр.*)

Пауза.

Н и я з (*катибинә*). Һәр шей билир, анчаг нәдәнсә горхур, демир.

К а т и б. Дейәсэн бу ишләрдә бунун өзүнүн дә әли вар?

Н и я з. Йох. Бүтүн бу ишләрдә ялныз бирчә әл вар!

К а т и б. Сизчә о ким ола?

Н и я з. Нәчәф.

К а т и б. Нәдән билирсиниз?

Н и я з (*күлүмсәйәрәк*). Сиз мәнним көһнә чекист олдуғуму унудурсунуз. (*Пауза.*) Бәли, бүтүн булары эләйән одур!

К а т и б. Әкәр һейләсә...

Н и я з. Сүбүт тапа билмирәм. Билирсинизми, һәр шей элә дузәлиб ки, Уғур мүгәссир чыхыр!..

Нәчәф (*дахил олур*). Нә буюурсунуз, йолдаш Нияз?

Н и я з. Нәчәф киши, сән көзүачыг аадамсан, бу ишләр барәдә нә фикирләширсән?

Нәчәф. Һансы ишләр барәдә?

Н и я з (*кағызлары вараглайыр*). Мәсәлән, будур, едди тон бостан мәһсулунун нечә олдуғуну тапа билмирик...

Нәчәф. Бәс һесабдар нә дейир?

Н и я з. Дейир куя хәбәри йохдур.

Нәчәф (*күлүр*). Нечә ола билер ки, һесабдарын хәбәри олмасын. Нийә ондан сорушурсунуз ки, бәс бир белә пулу һардан алыб, ичкийә верирсән?

Н и я з. О горхаг аадамдыр. Ағтым кәсмир ки...

Нәчәф. «Архалы көпәк гурд басар», йолдаш Нияз.

Н и я з. Сәнчә, онун архасы кимдир?

Нәчәф. Өзүн мәнән яхшы билирсән.

Н и я з. Уғуру демәк истәйирсән?

Нәчәф. Айры ким ола биләр? Яхшы, йолдаш Нияз, Уғурун кәлдийи һеч бир ил дейил, о чүр ат алыб ки, миниб чыханда аләм тамашасына йығылыр. Бәс мән нийә ала билмирәм? Он едди илин колхозчусуям. Өзү бурда олмаянда, бизим анасына тикдийимиз эвлә кифайәтләнмәйиб, бирини дә инди башладыр... Әйб олмасын сорушмаг, бу пулар һардандыр?

Н и я з. Дейирләр аты она Баллы арвад алыб. Куя әһд эләмишиши ки, «Оғлум сағ-саламат кәлсин, өз гәзәндығым пулла она бир яхшы ат алым».

Нәчәф. Ай-һай. О деди, сиз дә инандыныз. Бәс эви нә илә тикдир? Бақыдан дашланыб кәлән күмүш кими чарпайылары, шкафлары нә илә алыр?

Н и я з. Уғур ордудан тәрхис олунанда он сәккиз мин манат пул алыб...

Нәчәф. Сөздүр, йолдаш Нияз... Онда кәрәк әскәрликдән кәләнләрин һәрәси өзүнә бир диварес тиксин.

Н и я з. Әскәр башга, забит башга...

Нәчәф. Яхшы, дүз аадам иди, кәлән кими ики дашын арасында бу тикилини нийә башлайырды? О бойда клуб ола-ола? Бу янда памбыг сусузлугдан яныр, билмирик онун һайына галаг, о тәрәфдән тахылы алаг басыр, билмирик ора гачаг, йохса бунун кефи үчүн сарай тикәк...

Н и я з (*кетдикчә әсәбилашдийини кизләйәрәк*). Сарайы онун кефи үчүн тикмирсиниз.

Нәчәф. Эһ, йолдаш Нияз! Дейирсән дә... Бир бу гәдәр ишлә әкәр о тикилиб баша кәлсә, онда мән адымы дәйишәрәм.

Н и я з. Амма о бири колхозчулар сәнин кими демир.

Нәчәф. Бәс нә дейирләр?

Н и я з. Дейирләр «Сарайы да тикәчәйик, бол мәһсул барәдә һөкүмәтә вердийимиз вәди дә еринә етирәчәйик».

Нәчәф. Һамысы горхуандыр.

Н и я з. Кимдән горхурлар?

Н э ч э ф. Уғурун достларындан.

Н и я з. Кимдир Уғурун достлары?

Н э ч э ф. Одей, бири сөн өзүн. Намы эшидиб ки, мү-
һарибәдә бир ердә олмусунуз. Авам чамаатдыр дә, элэ
баша дүшүрләр ки, достугсан дейә һәгигәти өрт-басдыр
эләйәчәксән. Даһа демирләр ки, Нияз коммунистдир!

Н и я з (*әсәби*). Доғру дейирсән, мән коммунистәм!
Она көрә дә, де көрүм, едди тон бостан мәһсулуну сатыб
пулуну нейләмисән?

Н э ч э ф. Нечә? Мән сатмышам?

Н и я з. Бәли, сән сатмышан.

Н э ч э ф. Нә билирсән мән сатмышам?

Н и я з. Сатдығын ерләрин һамысындан биздә кағыз
вар...

Н э ч э ф (*күләрәк*). Мән истәйирдим онлары бада
вермәйим. Инди ки, белә олду, доғру дейирсән. Мән сат-
мышам. Анчаг пулларыны гәпийинә гәдәр кәтириб вер-
мишәм!

Н и я з. Вермәмисән!

Н э ч э ф. Һә?! Демәк, белә? Бура бах, йолдаш Нияз!
Демә чулу чырыг кәндлидир, һеч зад ганмыр. Анд олсун
аллаһа, аягялын, башыачыг, бирбаш мәркәзә кедәрәм!
Бура достбазлыға кәлмәмисән! Мәнә Алимурад оғлу Нә-
чәф дейәрләр. Фарағат отур!..

Н и я з (*телефонун дәстәйинә әл узадараг*). Демәк
асанлыгла бойнуна алмаг истәмирсән?!

Алхан һәйәчанлы һалда дахил олур, онун ағыр нәзәрләри Нәчәфдә
даяныр, пауза.

А л х а н (*Нәчәфи көстәрәрәк*). Бу, хаиндир!..

Н э ч э ф (*тәһдидәдичи һалда*). Алхан!!

А л х а н. Кәс! (*Гыса пауза*.) Нанкор! Нә истәйир-
динн? Нәдән наразы идин, бу эл, бу колхоз сәнин үчүн нә-
ләр эләмәди? Дедин «эвим йохдур», йығылыб сәнә эв тик-
днләр, дедин «ушагларымын сағыны йохдур», гапына
инәк алдылар, сәни өзләринә бригадир сечдиләр. Аталар
якшы дейиб: «Ит гурсағы яг көтүрмәз!» (*Нияза*.) Гардаш
оғлу, даға-даша дүшмә, бүтүн орталығы гарышдыран,

бах, будур, ишин-күчүн бу гызғын вахтында башымызы
гәтан, вахтымызы алыб бизи кери салан, бах, будур! Уғур
кими икиди күдаза вермәк истәйән намәрд будур!..

Г у л у (*һәйәманлы ичәри сохулараг*). А кишиләр,
будур! Валлаһ, һамысыны эләйән будур!

Н и я з (*дәстәйи көтүрүр*). Ало... прокурору вер.

П э р д э.

тар. (*Уғур сусур.*) Гатар һәлә ахшам йола дүшәчәк. Тез ол!

Уғур (*юхудан айылмыш кими*). Йох, әмигызы. Бир көнүл ки, учду, ону бир дә кери гайтармаг четиндир! (*Ағыр аддымларла сарая кедир.*)

Гызлар маһны охуя-охуя кәлирләр.

Күлзар (*гаршы тәрәфдән кәләрек Сәдәфә*). Ай гыз, эшитмишәм сабаһ сәнин тоюндур?...

Сәдәф. Йох, сабаһ нишан кәләчәк...

Бән өвшә. Бәс бу вахта гәдәр нийә бизә демәми-сән?

Сәдәф. Чүнки бу анчаг дүнен гәт олунуб.

Турач. Нә әр? Сән кимә кедирсән, Сәдәф?

Сәдәф (*зарафатла*). Бу бир сирр дир.

Турач. Бир дә мәни данышдырма. Йәни биз о гәдәр этибарсыз олмушуг?

Сәдәф. Инчимәйин, гызлар! Өзүңүз билирсиниз ки, мәни сиздән кизли бир сиррим йохдур...

Күлзар. Бәс инди нә олуб?

Сәдәф (*кулүмсәйәрәк*). Инди тагсыр мәнә дейил, өзүндән-бәйдәдир...

Турач. Өзүндән-бәй сәнә дейиб кизли сахла?

Сәдәф (*күләрәк*). Һә, анд вериб ки, нишан кәләнә гәдәр һеч кәсә демә!

Күлзар. Ай гыз, билирсән, йәгин бунлар сөзү бир ерә гоублар ки, бизи бирдән тәәччүбә салсынлар...

Турач. Йох, көрүнүр, доғрудан да бурда нә нәсә бир сирр вар.

Күлзар. Кәрәк биз дә тәрпәнәк, гызлар. Даһа субай кәздийимиз бәсдир...

Бән өвшә. Йейф дейил. Субайлыг султанлыгдыр...

Турач. Сән султан олурсан ол, мән әрә кетмәк истәйирәм.

Гызлар күлүшүр.

Күлзар. Ай чаңыначан, сәнин, Турач. Мән дә дейирәм баягдан бу нийә белә бикеф дир. Демә дәрди вармыш...

БЕШИНЧИ ПӘРДӘ

ДОГГУЗУНЧУ ШӘКИЛ

Мәдәнийәт сарайынын габағы. Узагдан мусиги эшидилир. Кәндә шәклик олдуғу һисс олунур. Уғур йол палтарында олан Шәфәглә даныша-даныша кәлир.

Шәфәг. Кечәләр бу суларын шырылтысына гулаг асаркән һәрдән мәни дә хатырларсан, Уғур. Мән сизин кәндин бу чошгун чешмәләрини чох севирам.

Уғур. Украина мешәләриндә кечирдийимиз о дәһшәтли баһар кечәләри ядындадырмы, Шәфәг? Топ курултулары сусуб мешәләр сүкута далан заман гаранлыгдан кәлән һәр су шырылтысында, һәр гуш маһнысында сән эшгимизин обәдийәтини дуюрдун...

Шәфәг (*дәрдли*). Ядымдадыр...

Уғур. Индисә кедирсән... Элә бил ки, сән о Шәфәг дейилсән...

Шәфәг (*ағламамаг үчүн өзүнү зорла сахляраг*). Сағлыгла гал, Уғур!

Сүр'әтлә узаглашыр. Уғур онун архасынча баһараг донуб галыр. Узун Пауза. Узагдан мусиги эшидилир.

Турач (*кәлир*). Шәфәг кетди, әмиоғлу!

Уғур (*өз-өзүнә*). Кетди...

Турач — Галы о гәдәр пәришан иди ки... Дедим кетмәйин, Шәфәг ханым, биз сиздән айрылмаг истәмирик. Бойнуму гучаглайыб ағтады. Мән дә өзүмү сахлая билмәйиб ағладым. (*Ағлайыр*.) Бура бах, әмиоғлу, сәнин атын машындан бәрк кедир. Мин, далынча чап, ону гай-

Бән өвшә. Бәс бир вахт әр ады тутанда кечи кими аҗага чыхырдын?

Турач. Йох, гызлар. Инди даһа үрәйим севки истәйир. Истәйирәм севим, чох-чох, лап өз чанымдан да артыг севим, зәһмәтини, чафасыны чөким. Анчаг о да мөни севсин. Мәнә янсын.

Бән өвшә. Соира?

Турач. Соирасы йохдур. Эһ, гызлар! Нейләйәк, тәбиәтин ганунудур дә...

Гызлар күлүшүрләр. Колхозчулар даныша-даныша кәлирләр.

Вәли (*сәһнә архасындан*). Баяг радио дүз ярым саат бизим колхоздан данышды.

Бәдәл. Нийә данышмамын? Илин бу вахтында һәр һектардан әлли беш сентнер памбыг көтүрүб планы һамыдан габаг гуртармаг зарафатдыр?!

Вәли. һамымыздан чох Сәдәфлә Ханмурады тәрифләди.

Алы киши (*Ханмурада ишарә илә*). Даһа бунларын габагында дурмаг олмаз. Бу күн-сабаһ икиси дә олачаг гәһрәман.

Машын сөси.

Сәсләр. Испалком кәлди, испалком кәлди!

Район совети сәдри (*кәлир*). Салам, йолдашлар! Биз кечикмөмишик ки?

Алы киши. Лап вахтында кәлмисән.

Район совети сәдри. Нечәсиниз, бәс сәдр һардадыр?

Турач. Индичә сарая кетди, йолдаш испалком.

Район совети сәдри. Оһ! Турач! Сән һәлә учуб гачмамысан?

Турач. Сизинлә давам вар, йолдаш испалком! Дүнән Сәдәфин, Күлзарын сәһәләрини кәзмисиниз, амма бизим мангая кәлмәйсиниз.

Район совети сәдри. Бу дәфә үзр истәйирәм, Турач. Бүрө ичласына тәләсирдим. Нә вар, нә йох, Бәдәл киши, оғлун кағыз язырмы?

Бәдәл. Языр, дейир дәрсләрин һамысындан яхшыдыр, бирчә о физикди, нәди...

Ханмурад. Физик йох, әши, физика.

Бәдәл. Нә башым чыхыр. Дейир ондан бир аз асайыр. Яздым ки, кәсрин-задын галса, көзүмә көрүмнә...

Район совети сәдри. Мәдәд көзүмә деймир...

Мәдәд (*сәһнә архасындан*). Арвад, башын үчүн, һеч бундан ағыллы фикир олмаз.

Алы киши. «Адын тут, гулағын бур».

Нарынкүл (*сәһнә архасындан*). Гой инди көрсүнләр ки, биз нечә адамы!

Мәдәд (*сәһнәйә дахил олараг*). Ай ушаг, сәдр һаны?

Район совети сәдри (*кулмүсәйәрәк*). Енә дә сәдрлә нә даван вар, ай Мәдәд?

Мәдәд. Бый, хош көрдүк, йолдаш испалком, ушаглар да саламатдырмы?..

Район совети сәдри. Саламатдырлар...

Мәдәд. Балача кәдә нә тәһәрдир? Арвад онун үчүн бир мәктәб чантасы тохуюб. һа дейирәм бир шәһәрә кәлим, мачалым олмур.

Район совети сәдри. Чох сағ олун. Де көрүм, сәдри нейләйирсән?

Мәдәд. Бу саат, йолдаш испалком. (*Ханмурада*.) Бирчә буну оху! (*Ханмурад онун әризәсини охуюр*.) «Ашыг Әләскәрли колхозунун сәдри Уғур Аслан оғлуна Мәдәд Очагверди оғлундан әрһал!

Йолдаш колхоз сәдри, әввәла, салам. Икинчи, языб сәмә мәлум эдирәм ки, ики хәуси инәйимин бирини вә беш гоюнуму вә ики кечими гатырам колхоз малына. Мәним, бәдәбчлик дә эдирәм, күлфәтим Нарынкүл һөчәт Мәрдан гызынын да мәсләһәти беләди; һәлә гынамааян олса лап о бириләрини дә верәрәм колхоза; чүнки нийә, чаным, яғды — «бәсди» дейәнәчән колхоздан алырғ. Этди алырғ. Пәндирди алырғ. Даһа нейләйирки бир дәфәдараг да эвдә ачаг... Йолдаш Уғур, һаһиш эдирәм, бу һейванлары гиймәт эләйиб көтүрәсән колхоза.

Этәрәфи Галмағал Мәдәд Очагверди оғлу.»

Мэдэд. Орда галмагал нэ кээр? Даһа галмагал-дан эл чөкмишэм.

Ханмурад. Онда кэрэк бир эризэ дэ онун үчүн верасэн.

Район совети сэдри. Бэлкэ сахлая билмир-синиз, Мэдэд?

Нарынкүл. Нийэ сахлая билмирик?

Мэдэд. Ай арвад, сэн бир даян көрөк, йүз дэфэ Алхан сэнэ дейиб, мэн олан ердэ сэн бөйүрдэн ат салма. Һэ, йолдаш испалком. Сахламағына сахлая билмирик, анчаг эһтиачымыз йохдур. Онсуз да күндәлийимизэ дүшән шейләри йығыб-йығышдыра билмирик.

Нарынкүл. Бир адамын күнүнэ отуз кило тахыл дүшэ...

Мэдэд. Сэн бир даян. (Испалкома.) Дүзү, йолдаш испалком бахыб көрүрэм онлара сөрф эләдийимиз вахты колхозда ишлэсәк, ки дэфэ чох газанарыг. Һейлэ дейил?

Район совети сэдри. Нэ дейим, Мэдэд, өз ишиниздир. Өкэр онларсыз эмириниз кечирсә, элбэттә, олар... Анчаг эмәлли фикирләш ки, сонра бизимлә галмагал башламайсан. (Күлүшүрләр.)

Мэдэд. Эши, эслинә бахсан, элэ галмагалы төрөдөн онлардыр.

Алы киши. Валлаһ, ағыллы фикирдир. (Мэдэдә.) Арвадла мәсләһәтләшим, бэлкэ элэ мән дэ сәнни кими эләдим. Доғру дейирсэн, эһтиач олмаяндан сонра нәйбә лазымдыр...

Мэдэд. Эши, баш агрысыдыр, вәссалам. Сиз өләсиниз, бизим о дәли инәк бизи лап йығыб бура...

Нарынкүл. А киши, дәли нийә олур? Гызыл кими һейвандыр...

Мэдэд. Сэн бир даян көрөк. Дәли олмаянда нәди!.. Чәр дәймиш бир дэ көрүрсән баш көтүрүб илим-илим итди.

Уғур (кәлир). Салам, йолдаш испалком.

Район совети сэдри. Салам, йолдаш сәдр!

Уғур. Биз баягдан сизи көзләймирик.

Район совети сэдри (Уғура). Мән сизин бу күнкү мәһсул байрамынызә этраф колхоз сәдрләрини дэ гонаг чағырмышам. Этираз эләмирсиниз ки...

Алы киши. О нә сөздүр, көзүмүз үстә ерләри вар...

Район совети сэдри. Истәйирәм сизин тәчрүбәнизлә яхындан таныш олсунлар.

Уғур. Яхшы олар.

Район совети сэдри. Нә олду, Вәли, эви тикдирирсэнми?

Вәли. Һәр бир шейн дүзәлтмишәм, йолдаш испалком, анчаг һәлә башламамышам...

Район совети сэдри. Нә үчүн?

Ханмурад. Ени кәндин тикилмәйә башланмасын көзләйир...

Уғур. Йолдаш испалком, Назирләр Советиндән нә хәбәр вар? Көрәсән бизим лайиһәни тәсдиг эләдиләр?

Район совети сэдри. Тәсдиг эдибләр.

Уғур. Демәк бир-ики аячан башлайырыг.

Алы киши. Гой бу тәзә эвләри тикиб гуртараг, көр Ашыг Әләскәрли кәнди илә шәһәрин тәфавүтү олачаг йох?!

Алханла Шәфәг дахил олур.

Алхан (адамлара). Ушаглар, мүһәндис яманча гачырды, тутуб кәтирмишәм. Салам, йолдаш испалком!

Алы киши. Нечә? Бәймә Шәфәг ханым кедирди?

Алхан. Көрүрәм чамаданыны гоор машина. «Ай гызым, һара?» — «Бақыя?» — «Нә үчүн?» — «Даһа ишини гуртармышам, Алхан дайы. Нәйә галмалыям?» — «А гызым, — дейирәм, — нечә «гуртармышам?» Сәнни эсл ишини һәлә бундан сонра башланыр?» — Гәрәз, күчлә гайтармышам ки, «һеч оламаса бу кечә гал. Ахы бу күн бизим байрамымыздыр...»

Район совети сэдри (зарафатла). Бу нәдир, Шәфәг ханым? Мән элә күман эдирәм ки, ени кәндин дэ мүһәндиси сиз олачагынын?.. Һеч демә, сиз дэ бизи гоюб гачырмышынын...

Алы киши. Даһа бурахмарыг, йолдаш испалком.

Алхан (зарафатла). Гал, гызым, бизим сулара учан сонә бир дэ керә гайытмаз!

Шәфәг (күлүмсәйрәк). Чох сағ олун, йолдашлар! Мән сизи һеч бир заман унутмаячагам.

Ханмурад. Демек, галмырсыңыз?
Шэфэг. Бу кечэки шөвлийиниздө бүтүн севинчимлә иштирак эдәчәйөм. Сабаһ исә...

Ханмурад. Сабаһа гәдәр чох ишләр ола биләр, Шэфэг ханым.

Баллы арвад кәлир

Район совети сәдри. Хош көрдүк, Баллы хала. Хәбәрин вар ки, Угуру Сосялият Әмәйи Гәһрәмәнлыгына намзәд көстәрмишик?

Баллы. Сағ олсун, мән оғлумдан разыям. Пис ишләмир.

Район Совети сәдри. Доғрудур. Онун иш тәчрүбәси инди бүтүн республикамыза яйылмагладыр.

Уғур. Сиз мәни чох тәрифләмәйин, йолдаш испалком, сонра көрдүнүз, анамын ачыгы тутду...

Баллы. Ачығым тутмаз! Мәрд оғулу нә гәдәр тәрифләсәләр ери вар. Истар мәним өз оғлум олсун, истарсә дә башгасы!

Алхан. Сағ ол, Баллы, яхшы дедин!

Район совети сәдри (*саатына бахараг*). Вахтдыр, йолдашлар, кедәк башлаяг.

Яваш-яваш сарая тәрәф кедирләр.

Ханмурад (*Гулунун голундан япышыр*). Бир аяг сахла.

Гулу (*пычылыт илә*). Нә олуб?

Ханмурад. Бурада, отун алтында бир «үч улдуз» кизләтмишәм. Кәл хәлвәтчә ону вураг, кедәк.

Гулу. Кояк? Йох, йох, мәним ишим дейил... (*Бир аз кедирләр*.) һарда кизләтмисән?

Ханмурад. Одур, бах!

Гулу. Йох, йох! Мәним ишим дейил.

Ханмурад. Нә олачаг, бу күн байрамымыздыр.

Гулу. Дүнясында ичмәрәм. Уғура сөз вермишәм, гуртарыб...

Ханмурад. Адә, әлдән чыхарма!

Гулу. Онда сән ич, мән бахым.

Ханмурад (*шүшәйә*). Чаным «үч улдуз», көзүм «үч улдуз»... Көзәлләрин күлу «үч улдуз»... Үрәкләрин дили «үч улдуз»... (*Шүшәни ачмаг үчүн алтдан вурур.*) Бый, адә, бу ки, бошмуш...

Гулу. Ай дәләдуз!

Сарая кедирләр

Сәдәф. Шэфэг ханым!

Шэфэг. Нә буюрурсунуз, Сәдәф?

Сәдәф. Сиз сабаһ кетмәйин.

Шэфэг. Нә үчүн?

Сәдәф. Чүнки... сабаһ мәним тоюмдур.

Шэфэг. А... Доғурданмы? Тәбрик эдирәм, Сәдәф!

Сәдәф. Чох сағ олун!

Шэфэг. Мәни бағышлайын, Сәдәф! Мән утандығымдан сизин үзүнүзә баха билмирәм. Анчаг инанын ки, сизин аранызда олан әһвалатдан мәним хәбәрим олмайыб. Бу барәдә һеч Уғуру да тагсыркар көрмәйин. һадисәләр элә кәтириб...

Сәдәф. Онлар артыг олуб кечиб, Шэфэг.

Шэфэг. Доғрудан да...

Сәдәф. Мән сизин һеч бириниздән инчимәмишәм.

Шэфэг. Чох сағ олун, Сәдәф! Анчаг мәни бағышлайын. Ишләрим эладир ки, кәрәк сабаһ Җакыя йола дүшәм!.. Одур ки, сизин той мәчлисиниздә иштирак эдә билмәйчәйөм вә буна чох тәссүф эдирәм. һәр икинизин чох-чох хошбәхт олмағынызы аруз эдирәм, Сәдәф!

Сәдәф. Демек, кедирсиниз?

Шэфэг. Йәгин ки, галмамағым барәдә үрәйиннә әйры шей кәлмәйчәк? Ханиш эдирәм мәним тәрәфимдән Уғура да үзрәхәлиг эдәсиниз.

Сәдәф (*тәгәччүблә*). Уғура нә үчүн?

Шэфэг. Чүнки баяг онула көрүшәндә мән билмәдим ки, сабаһ сизин тоюнүздур.

Сәдәф. Сиз элә билирсиниз ки, биз Уғура эвләнирик?

Шэфэг. Бәс нечә?

Сәдәф. Сәһв эдирсиниз. Мән Ханмурада кедирәм.

Шэфэг (*һейрәтлә*). Ханмурада?

Сәдәф. Галын, Шәфәг ханым, бизим кәнд сиздән
айрылмаг истәмир!

Пауза.

Шәфәг (*бирдән көз яшлары илә Сәдәфи гучагла-
йыр*). Бачым, әзиз бачым!..

П э р д ә.

Иляс Әфәндиев

Баһар сулары

Редактору *И. Шәмс*
Бәли редактору *Р. Нусейнов*
Рәссамы *Б. Зейналов*
Техники редактору *М. Балачишиев*
Корректорлары
В. Нәчәфова, Т. Гурбанова

Йыгылмаг вердимини 52/VI-1955-чи ил. Чапа нмаза-
ланмиш 55/VIII-1955-чи ил. ФГ 05408. Кагыз форматы
84×118/16. Физ. ч. в. 2,37, шәрти ч. в. 3,88, учот
нашр . в. 3,22. Сифарини № 183. Тиражи 5 000. Гий-
мәти 1 ман.

Азәрбайчан Дөвләт Нәшрийәти, Баки, Нүсү һачиев
күчәси, № 6.

Азәрбайчан ССР Мәдәнийәт Назирлийини 26 ко-
миссар адина мәтбәәси, Баки, Әли Байрамов
күчәси, № 3.

ИЛЯС МАГАМЕД ОГЛЫ ЭФЕНДИЕВ

ВЕШНИЕ ВОДЫ

пьеса

(на азербайджанском языке)

Баку . Азернешр . 1955

МАН